Svendborg Amt 1923

gik at komme ind i Byen, som saaledes slap for Plyndring". Stenen over „den ærlige Dannemand Hans Jensen i Oure" (hvor nu „Orehus" ved Aaby Aa) blev senere flyttet fra „Korgavlen ved Kirken" til Diget ved Indgangen til Kirkegaarden og derfra 1896 ind i Vaabenhuset; — Manden var „Sandemand" o. egentligt „Sandhedsmand", en af de 8 lovfaste, jordegne Mænd i hvert Herred, som, udnævnte paa Livstid af Fogeden, „kjendte edeligt" i tvivlsomme Drabssager og i Trætter om Markskjel, — altsaa Nutidens „Nævninger" (1579 Hans Nielsen og Anders Ibsen i Wlbølle). Med anførte Sagn kan jevnføres et andet. „Da Budskabet om Fjendens Plyndring og Afbrænding Vest paa kom til Ulbølle, var der Gudstjeneste i Kirken; ifølge en pludselig Indskydelse ringede Præsten hele Menigheden sammen og gik i Spidsen, i Ornat og med Alterdugen, ud til en lille Høj Syd for, bredte Dugen ud paa en Sten, prædikede, messede og holdt Bøn under Alles Knælen, — og se! den vilde Krigerskare, der var naaet til Aaby Aa, delte sig i to Hold, der droge Nord om Byen (— i saa Fald neppe ad Alfarvejen, da denne vistnok da gik igjennem Byen —) og Syd om langs Stranden, og Ulbølle By led ingen Overlast". Det Faktiske er vel kun, at Fjenden gik udenom Byen i to Afdelinger af strategiske Grunde. — No. 15 meddeler fremdeles, „at en da 72 Aar gl. Pige Inger Philipsdatter havde hørt af sin Mormoder" (som vel kan antages at have levet c. 50 Aar efter Krigen)," at de Svenske gik i Land paa Isen ved Syltemae (ved Vskj. Strand). Man kunde allerede høre Larmen af dem ovre ved Ærø Den danske Befalingsmand kunde have forhindret deres Landgang, naar han havde villet; thi deres Gang paa Isen var meget besværlig, eftersom de maatte vade i dybt Vand, som stod ovenpaa den" (— ved Overgan-

Svendborg Amt 1923

gen til Langeland 1 Alen Vand at vade i). „Befalingsmandens" Navn er ubekjendt; men, hvad der sigtes til, er nok — hvad der er historisk —, at paa sin Tilbagetur fra Undersøgelse af Isen mellem Langeland og Lolland gjorde Generalkvartermester Dahlberg en Afstikker fra Taasinge til Ærø med sine 80 Østgøtaryttere. Et Sagn fortæller, at en svensk Rytter havde forvildet sig til Drejø og om Aftenen sildigt red gennem Drejø By; en gammel Kone undenfor Skolehuset sagde for sig selv: „Gud fri os fra Svensken!", og Rytteren svarede for ikke at blive kendt: „Ja, Gud høre det, Moer!". — Fremdeles fortalte Inger, at „de Svenske skulde have ødelagt en Præstegaard, som laa ved Ourehus ved Aaby Aa"; — en „Præstegaard" har det ialtfald ikke været, men muligvis en af de 3 Ouregaarde, som 1721 bleve afbrudte med deres Jorders Indtagelse under Rødkilde. — Endeligt havde Ingers Bedstemoder omtalt, at „de Svenske havde røvet og plyndret og myrdet, hvor de kom frem, saa at Koner maatte skjule sig med deres smaa Børn i Snedriver"; — fra Assens berettes, „at Mænd og Kvinder afførtes deres Klæder til de bare Legemer, saa at de i den haarde Vinterkulde maatte gaa nøgne og pjaltede paa Gaden". —

Allerede sidst i Februar stod Svenskerne foran Kjøbenhavn, — „en skjøn Jomfru, vel værd at dandse for!" sagde Sveakongen. Faa Dage efter sluttedes i Roeskilde „den tungeste Fred, Danmark nogensinde havde sluttet"; — „havde de Danske — udtalte Carl Gustav — ladet ham gjøre saa lang en Dands ligefra Polen, maatte de i det Mindste betale ham Spillemændene." — Men i Juli fortrød og brød han Fredslutningen, kom i August sejlende fra Kiel til Korsør med Tropper paa 11 Orlogsskibe og gik atter mod Kjøbenhavn, medens Svenskerne fordreves af Tydskerne fra Als til Faaborg og Omegn, hvorom Hr.

Svendborg Amt 1923

Jørgen i V. Aaby beretter: „7—12—1658 kom Brandenborgerne til Sønderborg og dér afslo de Suensche, som var Oberst Knuds og Oberst Aschenbergs, af hvilke Oberst A. udbrød af Slottet og kom flygtig til Foborg med nogle af sit Regiment"; — endvidere: „15—12—1658 rejste den svenske Carl Gustav Wrangel fra Faaborg til Sjælland efter at have ligget nogle Nætter til Laurits Hansens (Borgmesteren) i Faaborg".

— Saa kom den i Danmarks Historie mindeværdige Stormnat 20.—21. Februar 1659: „al Verden maa forundre sig over Guds Domme, — skrev Hr. Jørgen i Aaby —; skal denne Dag højtideligholdes for en Taksigelsesdag over al Danmark." Imidlertid forblev Hovedstaden indesluttet indtil den tarvelige Fred i Kjøbenhavn 27. Maj (ny Stil: 6. Juni) 1660. Medens dette foregik paa Sjælland, laa 7000 hvervede Brandenborgere og Polakker af Falsgreven af Sultzbachs Tropper paa Fyen, og disse „vore Venner og Hjælpere" — „Jordens Afskum" — hærgede og brandskattede ligesaa slemt som Svenskerne, — ligesom de beskyldes for at have bragt med deres Furage det i sin Tid meget besværlige Markukrudt Gul Oxeøje („Onde Urter", „Brandenborgere") herind i Landet (Planten fandtes dog allerede c. 1650 paa Svendborg Marker „i Overflødighed", — „Svendborg Urt"). „Ach mach uns frei insonderheit — von der Polakken Freundlichkeit!" sukkede Folket. „De fremmede Krigsfolk i Fyn toge overalt paa Landet, hvor de komme frem, barbarisk Vis afsted, fornemmelig hos Præster, Fogeder og Bønder. Paa Præstekonen i Tommerup øvede de særdeles et cruel Stykke; thi de stoppede Svovl ind i hendes Næseborer og stak Ild deri, pinende hende saaledes jammerligen til Døde;" — „adskillige Godtfolk fra Landet kom ind til

Svendborg Amt 1923

Odense med nogle ringe Pjalter paa Kroppen og ofte lemlæstede;" — „Svenske Fangers Koner bleve indtil deres blotte Særker afførte og ofte voldtagne". —

Fyen befriedes for de Svenske efter det blodige Slag ved Nyborg Søndagen 24.—11.—1659 (ny Stil) ɔ: efter 86 Ugers Forløb: „De Svenske bleve totaliter ruinerede Gud være evig Ære! Helligtrekongersdag bleff giort Tacksigelse af Prædickestolene her i Landet for den herlige Seyervinding, Gud gaff woris Folck offuer de Suenske ved Nyborg" (Biskoppen); „samme $^{14}/_{11}$ (efter gammel Stil) skal noteres i Almanakken med røde Bogstaver og kaldes Frederiks Dag" (Aaby Præsten). Paa en udskaaret, af Geværkugler gjennemboret, nu i Folkemuseet i Lyngby opbevaret Dør fra Langeland staaer: „Gud fri os fra saadan Plag, — som Svenscke Folk har haft Behag, — i det at plyndre Huset ud; — De arme Døre skød itu; — i Barselseng den Kone laa, — De velted hende i bare straae, — med et spædt Barn udi sin Arm; — hun udstod dog den skræk og harm; — Gud hjalp dem dog af den Nød. — Ved Nyborg maatte fienden døe. — Gud lad os æde vort brød med fred og roe, — og siden i Himmerigs Rige boe!" — „Fyens Tab bliver min Ligkiste!" udbrød Kong Carl, — og tre Maaneder efter — 22.—2.—60 — døde han i Gøteborg af en hidsig Galdefeber, — „maatte Svenske Konge Carl Gustav skære op der at gaa Verdens Gang", udtrykker Aaby-Præsten sig, — som 15.—11.—60 sammen med Hr. Peder Jørgensen i S. Broby var paa Salling Herredspræsters Vegne i Kjøbenhavn for at hylde Frederik III som Arvekonge: „Søndagen derefter kom saa stor en Sne og stort et Snefug efter Middagen, at mange folck døde i Sneen paa deres Kirkevej, og de, som vare paa deres Hjemrejse fra Hyldingen i Kjøben-

Svendborg Amt 1923

benhavn". 28.—3.—61 var Hr. Jørgen med de andre Præster i Fyen i Odense for at besegle Arvehyldingen.*)

— Under Svenskekrigen og dens ødelæggende Følger blev det skjønne og frugtbare Fyens Land i den Grad medtaget, at i mange Egne mere end hver tredje Gaard var afbrændt eller stod øde, uden Bygninger, Besætning og Sæd, og, selv hvor Husene nogenlunde havde faaet Lov at staa, savnede de ilde mishandlede Beboere oftest det Allernødvendigste til Livets Ophold, hvad Synsforretningerne efter Krigen tilfulde godtgjorde. I Stenstrup var der 11 øde Gaarde (hvoraf 7 nedbrudte), og kun 2 Bønder sad endnu ved deres Ejendomme, i ruinerede Huse og uden Sæd og Underholdning; — i Ringe 25 øde Gaarde, i Gudme By 12 af 16 o. s. v. I Svendborg var over 100 Gaarde og Huse af 138 helt nedbrudte eller meget beskadigede; der var Intet tilbage af Gerritsgade fra Porten til St. Nikolaj Kirke eller af Møllergade til Bymøllen eller af Bagergade til Pjentemøllen. Endnu 3 Aar efter Krigen var der 4 øde Gaarde i Egens, 4 i Ollerup og 1 i Staagerup, 4 i Ø. Skjerninge, 4 i Egebjerg, 1 i Kirkeby og 15 i Sørup, hvor kun 1 Gaard og og 2 Gadehuse vare tilbage, og hvor Kirken var saa ødelagt, at der ikke kunde holdes Gudstjeneste i den lige til 1663. Da Bønderne i Ørbæk, som i 5 Uger havde opholdt sig i Skovene, vendte tilbage til deres Huse, fandt de disse tomme og ramponerede, — Alt var stjaalet, bl. A. over 100 Heste til 1000 Rdl.s Værdi. Degnen i Horne

*) En halv Snes Aar efter — 14.—3—1670 — vare Salling Herreds Præster i Odense for sammen med alle Andre af gejstlig og verdslig Stand under Fyenbo Landsthing at blive af to kgl. Kommissarier tagne i Troskabsed til den nye Konge Christian V. Ved Sørgegudstjenesten $^3/_5$ blev i alle Bispesæders Hovedkirker prædiket først paa Latin (!) af Bispen, der næst paa Dansk af Sognepræsten.

Svendborg Amt 1923

havde maattet 4 Gange flygte fra Hus og Hjem. Hos Herredsfogeden i Sunds Herred Laurids Andersen paa Ullemose, hvor der stadigt laa Strandvagt, blev der tidt plyndret, saa at han tidt og ofte maatte „med sin fattige Hustru" og sine Folk forlade Gaarden og i Foraaret hverken havde Heste, Kvæg eller Sædekorn; selv sad han ogsaa en Tid 1659 som Arrestant i Odense, indtil han fik laant hos gode Venner de ham afkrævede Penge (Den Hustru, som oplevede Krigen og overlevede Manden, der døde 1664, var hans tredje og hed Karen Christensen; thi efter hans Ligsten i Østerskjerninge Vaabenhus — med ikke udfyldt Plads til hans Dødstid — vare hans to Hustruer, „erlige og gudfrygtige Quinder" Sophie Iversdatter og Anne Rasmusdatter døde 1653 og 1655)*). — Til en Gaard i V. Aaby var der 1660 — lige efter Fredslutningen — kun avlet 10 Traver Rug, 8 Byg og ½ Blandkorn; til 2 Gaarde i Ulbølle kun 15 og 13 Tr. Hertil bidrog, at 1658, 59 og 61 vare Misvæxtaar. Fyens Kapitelstaxt steg 1660—61 til 20—24 Mark for 1 Pd. Rug, 12—16 for Byg og 8—10 for Havre; — i senere Aar 4—5 Mark for Rug og 40—48 Sk. for Havre. Selveje blev da til billigt Kjøb efter Krigen: 24 Sk. for 1 Td. Land og 20—80 Sletdaler (à 96 Sk.) for en Selvejergaard med Ager, Eng og Skov. Mange maatte gaa om og tigge, og Mange døde af Hunger og Sygdom paa Grund af utilstrækkelig og usund Føde: i èt Sogn 117 Døde mod 8—12 ellers; i et andet fødtes 9 og døde 90 i 1660 — i et tredje 702 i 1659; en Præst skriver: „Anno 60 døde der nogle 100

*) Samme Aar L. A. døde var han gaaet i Borgen for Bondekarlen Peter Eskeberg, som var truffen med ladt Bøsse paa Drejø, Rigsraad Otto Krags Ejendom, men slap fri paa Godtfolks Forbøn mod at levere 3 Sælhunde paa Egeskov for alle de Sæler, han skød mellem Drejø og Korshavn, og mod ikke at gaa i Land paa førstnævnte Ø.

Svendborg Amt 1923

af mine Sognefolk af Hunger. Ved min Salighed! de hente Mask hos mig og bagede Kager af og aad". En jydsk Degn indberettede 1661: „1 Sk. Rug, 4 Brød og ½ Gaas af hver Gaard, og jeg har Intet bekommet deraf i min Tid" (fra 1652); — en anden samtidigt" . . . men ellers er det nu saa møgit øde og for Armit, at ieg kand icke haffue det baare brød deraff och icke en schipp Korn til malt, huercken Til mig, min fattig hustru eller børn, men maa drikke vand"; — de fyenske Degnes Kaar vare vel ikke bedre. Under saadanne Forhold var efter Fjendens Forjagelse den danske Indkvartering fra Nov. 1659 med nye Udskrivninger en trykkende Byrde, — og de Danske — forøvrigt mest hvervede Tydskere — vare undertiden værre end Svenskerne. Oberst Friis's Regiment i Kirkeby tog 1660 Kvæg, Heste, Korn, Proviant, Indbo, og hvad Andet det fandt i Husene, fra Bønderne i Staagerup, Hundstrup, Rudme, Stenstrup, Lunde og Dungshøjrup: „naar Nogen sig for de hosværende Officerer beklagede, var intet Godt at erlange end som Hug og Slag". Svendborg maatte udrede for 4500 Rdl. til de med os allierede hollandske Officerer og Soldater, 6000 i rede Penge og 133 til de Danske, efter at der var udgivet til Svenskerne for 18,177 Rdl.; — Faaborg 12,575 Rdl. til de dansk-hollandske Tropper, efter at „de Kejserlige" (Brandenborgere og Polakker) havde udplyndret for 2000 Rdl., saa at kun 5—6 Borgere kunde betale Skat. Desuagtet havde Præstestanden efter Opfordring kunnet skænke rede Penge til Landets Forsvar (Bispen i Odense 400 Lod Sølv). — Hvad der forværrede Tilstanden, vare de retsløse Forhold: man kjendte neppe Lov og Ret i de af Krigen mest medtagne Egne, hvor Herredsthingene sjældent eller aldrig bleve holdte; — saaledes i Salling Herred ikke „før vor egen Konges Folk var Landet mægtigt" (i Salling Thing-

Svendborg Amt 1923

bog for 1663). Ofte var Thinghuset og -bøgerne ødelagte. Selvfølgeligt benyttede slette Folk sig heraf til at stjæle: det gik paa Fjendens Konto! En (— som dog dømtes til Galge og Gren —) havde stjaalet 22 Heste, 2 Stude, 3 Lam og en Del Gods; — en Anden efterlyste efter Krigen 13 ham frastjaalne Heste. Et enkelt betegnende Exempel paa vore Egnes Frækhed er følgende. I Juni 1659 gjorde en Kaptajn Cornelius Kruse, ledsaget af en Løjtnant m. Fl., et Slags Krigstog til Skarø og Hjortø; de løb paa et Skib fra Svendborg op ad Sundet, gik i Land paa Skarø, behandlede Øen som Erobring fra Fjenden, sloge Døre og Vinduer, Borde og Skabe itu og udplyndrede Husene; en af Skarøboerne tiltalte dem som Tyranner og Mordere og fik til Svar, at de selv ikke vare bedre. Skriftlig Klage blev indgivet, og Husbonden Erik Kaas til Lindskov (Lehnskov) udmeldte Synsmænd og stævnede Kaptajnen; — men denne frikjendtes paa et sjællandsk Thing 1663! — Maaske var det til Sikring i Tilfælde af senere fjendtlige Overfald med Plyndringer, at Gregers Krag i Vskj. — idet han mindedes, hvad han havde oplevet — indrettede under den formentligt af ham 1662 opførte Udbygning i Præstegaarden en Fordybning i Skorstenens Grund, hvis Aabning let kunde tilmures saaledes, at det ikke kunde sees; dér kunde da Kirkens hellige Kar og egne Værdisager skjules (efter Præsten No. 15). —

Længe efter Krigens Ophør stod de forarmede Bønder til Restance baade til Husbonden og Kronen. Kaj Lykke paa Brahetrolleborg, hvem en Del i Ulbølle og andre Byer boende Bønder under Flintholm og Rødkilde tilhørte, havde, skjøndt han er stemplet som Bondeplager, vist sig som sine Hovbønders Ven ved at eftergive deres Landgilde og gjøre Udlæg for dem til Fjenderne og til

Svendborg Amt 1923

deres egne Fornødenheder; men det blev haardere for dem, da de efter hans Fald kom under Kronen, at tilhøre Kongen efter Krigen end Kaj under Krigen. 1662 gav Kongen streng Ordre til sine Fogeder om at indkræve Restancer paa Brahetrolleborg Gods. Den hensynsløse Amtsforvalter Peter Børting paa Gjelskov — tidl. Kaj Lykkes Ridefoged og hans fældende Avindsmand — stævnede jevnligt en hel Række Bønder til Thinge for at afpresse dem de Fordringer, han rimeligvis for en Ubetydelighed havde indkjøbt hos de kgl. Kommissærer; — saaledes April 1664 6 Mænd i Grønderup for 257 Rdl., 22 i Pejrup og Aaby for 608, 9 i Ulbølle for 246, 1 i Oure i Ulbølle for 20, 4 i Hundstrup for 22 og 6 i Vskj. for 182, — rimeligvis med et tarveligt Resultat; men saa gjentoges Stævningen gjennem flere senere Aar. Ogsaa Fogeden paa Lehnskov indkaldte 1662 de under Gaarden sorterende Vesterskjerninger for resterende Landgilde. — 1669 optoges Syn over to Gaarde, der laa under Rødkilde; den ene savnede Fod, Vindskeer, Lægter og Tag (vurderet til 41 Rdl. 2 M.) og havde af Indbo kun en Haandkværn til 2 M., et gammelt Bord til 3 M., et Skab til 24 Sk. og en Kiste til 3 M.; da Fæsteren Christoffer Markvardsen i V. Aaby kort efter opsagde den og maatte gaa omkring og tigge Brødet, udlejedes Jorden af Fogeden paa Rødkilde, og Bygningerne faldt ned af sig selv; — i den anden Gaard fattedes Stuehuset ligeledes Fod, Vindskeer og Tag (20 Rdl. 2 M.) og nordre Lade Tømmer og Tag (21 Rdl. 2 M.); 5 Fag Hus i Gaarden maatte ombygges (10 Rdl.); den vestre Side af Gaarden var ganske borte (31 Rdl. 2 M. til Gjenopbygning). 1671 vare de fleste Gaarde i Ulbølle brøstfældige, og 1 laa øde. 1675 synedes Rødkildes Bøndergods, og der erklæredes da om 12 Gaarde og Huse i Strandhuse: „8

Svendborg Amt 1923

Mænd vel eller nogenlunde ved Magt, 2 forarmede; Rasmus Jørgensens Gaard brøstfældig alle Vegne; Stuehuset duer saa godt som Intet; Jørgen Andersens Gaard duer ganske Intet, uden det af Nyt opbygges; Hans Hansens Gaard er nær ved at falde ned; Ras Jensens Hus ganske nedfalden; Anders Andersens Hus ganske øde, og findes Intet paa Stedet; et øde Sted har der før staaet Hus paa, findes hverken Stik eller Stage paa Stedet". I Ulbølle 4 Gaarde (med 2, 14, 31 og 38 Daler i Landgilde) og 2 Huse (2 og 3 D.): „alle Mand vel eller nogenlunde ved Magt undt. 2 Gaardmænd forarmede og kan ej give Landgilde". I Vskj. 5 Gaarde (5 á 19 D.): „Mændene nogenledes ved Magt; Knud Andersen Bisgaard vel ved Magt" (Hist. Tidsskr. IV, 5). —

Da Kongen ikke vidste anden Udvej ud af en Gjæld paa 50,000 Rdl. til Kjøbenhavns Fattigvæsen end at lade Præsterne kjøbe deres *Præstegaarde*, vurderedes den i Vskj. 1663 til 190 Rdl. og — hvad der tyder paa, at den ikke har taget synderlig Skade under Krigen — Brøstfældigheden til 18 Sletdaler 2 M. 8 Sk. (— andensteds fra 120 til 350 Rdl. og fra 10 til 43 Sletd.). Bilagt Taxeringen blev en af Gregers Krag og 11 øvrige Landsbypræster i Salling Herred underskreven, fra Hillerslev Kirke udstedt Erklæring af 23.—5.—1663, „at, da Hs. kgl. Maj.'s Amtsskriver og Ridefoged efter kgl. Ordre have ladet Præstegaardenes Bygning syne og taxere i Nyborg Lehn og derefter begjærer Thingsvidne, da er vort Svar hertil, at vi aldrig have begjæret at kjøbe vore Præstegaardes Bygning, ej heller have Formue dertil i nogen Maade . . ., hvorfor det er vor Begjæring, at Hs. kgl. Maj. . . . vil bevillige naadeligst efter de den gejstlige Stand forundte nye Privilegiers Art. 5, vi maa nyde vore Præstegaarde med Bygning og andet Tilliggende, som de af Arilds Tid

Svendborg Amt 1923

haft have; begjære ogsaa, at Hs. Maj. vil anse, at denne Provinds baade af Fjenden, saa ogsaa af de Allierede er saaledes medhandlet og udplyndret, at her findes vel næppe en Præst, som har Formue at købe Præstegaarden. Thi Sognene her ere saaledes næsten overalt forarmede, at mangen en Præst ikke kan have sin Underholdning deraf, og her findes de, som Krigens Besværing har sat i en saadan bundløs Gjæld, at de ej kunne aflægge Renten, langt mindre Hovedstolen, og end foruden det gives mange Steder Afgift til fattige, højsttrængende Præsteenker og bliver hjulpet paa fattige, fader- og moderløse Præstebørn, hvortil der findes ringere Indkomst af Sognet, end man troer. Saa det er os umuligt at kjøbe vore Præstegaardes Bygning og . . . vi begjære og forvisselig forhaabe, at Hs. kgl. Maj. af medfødt Mildhed bevilliger os at nyde det herefter ligesom af Arilds Tid." (Hist. Tidsskr. IV, 5, 254). Haabet opfyldtes dog ikke; thi 17.—2.—1664 skriver den ofte citerede Hr. Jørgen i V. Aaby: „var i Odense og med mine Herredsbrødre underskrevet et prentet Gjældsbrev paa 100 Rdl. at betale efter hver sin Død, om ej før ske kan. Renten heraf skal erlægges til førstk. 11. Juli til kgl. Majestæt". Denne saakaldte „Indløsning", som 1802 almindeligt omskreves til 500 Rdl., betaltes i $2^1/_2$ Aarh. af hver nye Landsbypræst til Formanden, indtil Præstegaardene fra 1913 skulde overgaa til det Offentlige ved paafølgende Vakance, og de derefter afgaaende Præster mistede deres Udlæg ved Tiltrædelsen, idet dette almindeligst opslugtes af Afleveringssynets betydelige Udsættelser. —

I Professorsønnen, Biskop Jens Bircherods Dagbøger for 1658—1708 fortælles, som følger. „5. Januar 1674 om Aftenen Kl. 6 saa jeg et *Monstrum*, som Mag. Hermand Bech, Sognepræst til St. Hans Kirke i Odense, lod ved sin Tjener i mine Forældres Hus henbære. Det vaar

Svendborg Amt 1923

et dødfødt Pigebarn, som en Quinde i Vesterskjerninge, navnlig Maren Olufsdatter, vaar bleven forløst med d. 2. Januar sidst forleden. Samme Foster vaar vanskabt paa Hovedet ligesom en Valk og andet vedhængende Dont (Pose? — egentligt: Ting, Gjenstand), efter den Model, som Fruentimmeret nu brugte". Man var dengang saa overbevist om slige „Undertegns" varslende Betydning, at Regeringen befalede Sjællands Biskop og Theologerne at afgive Betænkning om, hvad der „gudeligen kunde anordnes, eftersom aldeles ingen Tvivl er, at Gud den allermægtigste jo højligen fortørnes af den store Hoffart, som Menneskene udi denne Tid følger, særdeles med deres Klædebon, toppede Luer og anden letfærdig Dragt, saa at endog Gud i Himmelen sin særdeles Mishag til saadant ved underlige Fødseler og adskillige Tegn tidt og ofte giver tilkjende"; — „et ynkeligt Skuespejl for alle dem som gjenstridige imod Guds alvorlige Trusel holde hart ved deres ny Noder, høye Toppe oc forargelig Klædedragt". —

— I Rasmussen-Søkildes Uddrag af Fyensbo Landsthings ældste Skjøde- og Pantebøger (Odense, 1890) kan sees, hvorledes der baade før og efter Svenskekrigen dreves en livlig *Godshandel* — ogsaa indenfor Vskj.-Ulb. — hvorved Gaarde og Huse gjentagende skjødedes fra det det ene Herskab til det andet eller pantsattes saaledes, at Brugsretten til Pantet svarede til Renter nutildags. 1604: 7 Gaarde, 1 Bol og 1 Gadehus i Vsk. fra Karen Banner til Kantsler Chr. Friis til Borreby; — 1647: 2 G. og 1 Gadehus i Vskj. (hvoraf 1661 den ene G. udlagdes til Anna Gyldenstjerne, den anden med $9^1/_2$ Td. H. til Erik Kaas) fra Hvidkildes Ejer Falk Gjøe til den forgjældede Ejler Høeg til Nielstrup og 1 G. i Vskj. m. M. fra Frands Lycke til Erik Kaas, som s. A. fik 2 G. og 1 øde Gaards Jord i Ulbølle af Odense Hospital; — 1652 Løjtved med 5 G. og 2 H. i Ulbølle m. M. fra Karen Krabbe til v.

Svendborg Amt 1923

d. Kuhla; — 1654 1 G. i Ulbølle m. M. fra Karen Bille til Niels Krabbe; — 1655 1 G. i Vskj. fra Karen Krabbe paa Skjoldemose til Mogens Høgh; — 1662 9 G. i Vskj., 1 i Ø. Skjern. og 1 i Mynderup fra Ebbe Rosenkrantz til Otto Krag; 1663: 2 G. og Vestermølle i Vskj. og 2 G. i V. Aaby fra kgl. Maj.'s Herold Hans Ribolt til Thomas Füren; — 1666: ½ Part af en G. i Vsk. fra Raadmand i Svendborg Peter Baltzersen til Kjøbm. Hermann Ripper i Ærøeskjøbing. Kongen pantsatte 1653 for 3000 Rdl. til Flaaden 1 G. i Ulbølle og Pejrupgaard m. M. til Falk Gjøe paa Hvidkilde, og „den rigeste Ridder i Riget" (med 5275 Tdr. H.), men ødsle Kaj Lycke paa Rantzawsholm pantsatte 1657 for 7000 Rdl. til den 1616 fra Bremen indvandrede, 1642 adlede og 1652 afdøde Jørgen Schults myndige og mandige, handlekraftige, tydskfødte Enke Fru Anna Margrethe v. Gøtzen paa Finstrup *Rødkilde* Hovedgaard med al Herlighed (bl. A. Skov til 100 Svins Olden ɔ. 4 Tdr. H.),*) 11 G. og 7 Gadehuse i Ulbølle, 13 Bønder i Strandhuse, 2 G. i Vskj., 7 i Katterød, 4 og 1 Hus i Ø. Skjern., 2 i Skjerninge Balle og 1 i Dongshøjrup.**) 6 Aar efter Pantsætningen udlagde de kgl. Kom-

*) Oldengjæld var en ikke ubetydelig Indtægt for Godsejeren. 1725 modtoges og indbrændtes i Holstenshuses Skove 1119 Svin for 170 Rdl., — 1720 840 for 125 Rdl., 1727 523 for 124 Rdl. og 28 Rdl. i Brændepenge. Skovsvinene, Geder, (hvoraf Bønderne ofte holdt ligesaa mange som af Faar), Kulbrænding og Skovtyveri (i 1663 26 store Oldentræer af 2—3 Alens Tværmaal i Skovene ved Haagerup) ødelagde Skovene.

**) At Kaj Lycke, hvis „kostbare Sværmeri var smukke Piger og smukke Heste", dog ogsaa tog sig interesseret af Alt, baade Stort og Smaat, paa sine Godser, fremgaar af en vidtløftig „Memorial til hans Tjener Peter Børting paa Rantzausholm 22.—3.—1656", hvori flg. Stykker uden Tvivl vedkomme Ulbølle: „Nok er mig berettet, at Peder Rasmussen i Orregaard (Oure?) haver lokket den anden Mand, Mogens's Datter, og, dersom det befinder sig, skal han give mig til Sagefald (Lejermaalsbøde) 300 Rdl." — og — „Nok bortsted jeg det Bo i Ugelbølle, Hans Pedersen paaboede, til Hendrik Ladefoged, og skal han give mig til Stede (i Indfæstning) af det 30 Rdl." Paa Holstenshus var ½ Aarh. senere Lejermaalsbøden 12 Rdl. af en Karl, 6 af en Pige og 33 af en Fæster.

Svendborg Amt 1923

missærer i Kaj Lyckes Bo til Fruen for 7664 Daler, 1 Ort og 2 Sk. bl. A. Rødkilde Hovedgaard (taxeret for 36 Tdr. H. à 70 Daler; Bygningerne tax. for 80 Daler), og kort Tid efter i samme Aar (1663) tilskjødede Fruen Gaarden til sin Svigersøn Niels Banner paa dennes to Sønners Vegne.*) Fru v. Gøtzen († 1684, 74 Aar gl., Enke i 32 Aar) havde c. 1655 faaet 9 Gaarde i Ollerup tilkjendte ved Dom, hvilke hun afhændede for at faa Penge til en Arvs Udbetaling, og ved Kongens Skjøde af 17.—7.—1674 fik hun som Vederlag for en Forstrækning til Kronen paa 5288½ Rdl. under den svenske Niaarskrig, Vskj. og Ulbølle Kirker og 4 andre med Kirkernes og Kongens Tiendeparter og anden Herligked (i Alt 211⅜ Td. H. à 25 Rdl.); men kort efter afhændede hun Kirkerne efter Bryderier med dem; — bl. A. 1675 Retssag med Forpagteren af Rødkilde Hans Iversen paa Roeskildegaard i Anledning af Tiendekornet fra Ulbølle Sogn, som han havde tilegnet sig trods Fruens Skjøde (Stiftamtmand Erik Banner ordredes til at hjælpe Fruen til Rette). Ulbølle Kirke med Tiende og Patronatsret, som nævnte Niels Banner havde kjøbt af Kronen 1665 og bortmageskiftet 1667 for Sønderby Kirke tilbage til Kongen, der — som alt sagt — solgte 1674 til Banners Svigermoder, kom efter gjentaget Ejerskifte (— Justitsr. Jørgen Ehlers, † 1692, Generalfiskal Jørgen Landorph, Gehejmeraad Niels Krag sen. paa Egeskov, † 1713, og hans Efterslægt til efter 1756, Oberstløjtn. de Cicignon paa Nakkebølle, hans Enke og Datter paa Mullerup til 1815, Nakkebølles flg. Ejere Proprietærerne Wamberg paa Løjtved 1815—21

*) N. B. var Amtmand over Hagenskov Lehn o. senere Assens Amt, Gehejmeraad og Højesteretsassessor, boende paa det ham af Kong Frederik III skænkede Hagenskov Slot, derefter kaldet „Frederiksgave".

Svendborg Amt 1923

og v. Deurs til 28 —) tilbage til Holstenshus ved Baron, Kontreadmiral Hans Holstens Kjøb af Nakkebølle 1828 og har derefter tilhørt Baroniet indtil den 1.—1.—1915 gik over til Selveje, „imod, at der til Kirkens fremtidige Vedligeholdelse og Drift henlagdes 15,087 Kr. 25 Ø. af Afløsningssummen for Kirketienden samt Parcellen No. 107". (Kirketienden — c. 147 Tdr. Korn + c. 43 Kr. — indbragte 1910 c. 1417 Kr. og afløstes 1911 med c. 33,000 Kr.). —

Kongen gjorde 1651 Niels Banners Bryllup med Anne Cathr. Schult fra Finstrup, og B. var ikke videre beskeden, idet han sendte Majestæten en Liste med Navnene paa c. 120 Adelsmænd, som han ønskede „indladett" med deres Fruer og Jomfruer. Sin ene Søns Fødsel opnoterede han med flg. Ord: „Anno 1656 den 7 Martij bleff min Søn Christian født paa Kiøbenhaffns Slot. Klocken wahr 11 formiddag. Gud lade ham opvoxe Gud till ære och hans Forældere till trøst och glæde. Amen!" B. havde oplevet store Familiesorger: hans ældste Søster var 1637 rømt ud af Landet med Præsten i S. Næraa, og hans Søster Dorthe blev „indmuret" som besvangret og døde i Barnsnød. Hans egen Ulykke var hans Handelsmani: han handlede og handlede, indtil han endte med fallit Bo ved sin Død 1670. Han indkjøbte til Rødkilde Budslund Skovhave af Chr. Ibsen i Ulbølle og 1664 Engbund og Pløjeland i Ouremae af Hans Nielsen Bryde smsteds og afkjøbte 1664 Niels Krabbes Enke paa Nakkebølle 2 Bøndergaarde i Ulbølle og Kronens Gods smsteds, samt Ulbølle Kongetiende (mod aarlig Afgift til Odense Hospital, som havde faaet den 1572), — 1665 Rigsraad Otto Krag til Voldborg noget Gods i Vskj. og Ulbølle, — og 1669 Raadmand og Vinhandler Johan Lehn sen. i Kjøbenhavn en Gaard i Ulbølle og Andre Lindevads Mølle og

Svendborg Amt 1923

en Del Gods i Hundstrup, Pejrup og Grønderup. Men allerede 1667 maatte han sælge Rødkilde, Lejholm (Pilegaard) og den 1665 afbrændte Lindevads Mølle til en af sine Kreditorer, den tydske Handelsmand Simon Foch i Hamborg, som lod alt forfalde paa Rødkilde, gik fallit 1672 og maatte overlade Lejholm til Kronen for Skatterestancer. (Ryttergods indtil 1717).*) Baade Niels Banner og hans Sønner Christian og Frederik vare „strenge Herrer", hvorfor de formentes at gaa igjen efter Døden, og der er Sandsynlighed for, at det er dem, et af Rasmussen-Søkilde optegnet Sagn sigter til, da Datteren og Søsteren Sophie Amilie var gift med Bendix v. d. Kuhla paa Løjtved. „I et Hus i Hundstrup levede for mange Aar siden en gammel Kone, „Økonen". En Morgen, hun skulde bage, var hun kommen noget tidligt op, og, da hun ikke havde noget Uhr, gik hun udenfor for at spørge Vejfarende, hvad Tid paa Natten det var; thi hun hørte just en Vogn komme omme bag Kirken. Som hun skjønnede i Mørket, at Vognen var hende nær nok, sagde hun: „Hør, I Godtfolk! . . .". Mere fik hun ikke sagt, for saa fik hun at se, at det var en Rustvogn med fire gloende Heste for; — der kørte nemlig en saadan Vogn fra Rødkilde til Løjtved om Natten.**) — Om samme Kone for-

*) Lej- el. Legeholm el. Pilegaard, tidl. en adelig Sædegaard, har efter 1717 være ejet af Herredsskriver Niels Krogstrup, Enkehertuginde Dorothea Christiane (Svigermoder til Grev Ditlev Rantzau paa Brahetrolleborg; udlejede til Kammerjunker Schleppegrel), Præsteenken Anne Kathr. Mule f. Dorcheus, hendes Søn (Præst i N. Broby) og hendes Dattersøn Michael Andersen Pilegaard, Kmhr. F. C. Skeel til Mullerup og Enken, Agent Jørgen Ploug i Faaborg og Svigersøn Kmraad Sparrewohn, Forpagter paa Holstenshus Lemming, Møller Feldthusen i Lindevads Mølle, Lange og H. Madsen.

**) Jvfr. Sagnet om den strenge Otto Banner til Voergaard et Aarh. tidligere og hans onde Frue Ingeborg: han kjører i Helvede i en Kareth med 6 sorte Heste for, hvad hans Kusk havde seet under et Besøg hos ham, og hun farer afsted mellem sine Gaarde Voergaard og Bangsbo, saa Ilden gnistrer.

Svendborg Amt 1923

tælles videre, at ved Udskiftningen, da Pæle nedrammedes til Skjel, flyttede hun disse om Natten, hvorved hun tilvendte sig et Par Skjepper Jord fra Naboen, og for den Streg maatte hun gaa igen og slaa Pæle ned om Natten med sin Hovedpande". —

Simon Foch (gift med Malene Karsen) sagsøgtes 1671 for en Restance til Faaborg Skole for 4 Aar (3 Ørtuger Byg — à 12 Skj. — aarligt af de under Rødkilde henlagte Gaarde i „Ulmeoure"), at betale inden 15 Dage (— nu: „14 Dage", skjøndt vi sige: „idag 8 Dage"). Ved hans Konkurs Aaret efter udlagdes Rødkilde for 23,794 Rdl. til Simon Motzfeld og den adlede Generalfiskal (ɔ. Regeringens Sagfører ved Statsforbrydelser) Christen Petersen, hvilken Sidste pantsatte til Kjøbmand i Kjbhvn. Peder Motzfeld (Griffenfelds Morfader) og fallerede 1675; — tredje Fallent i Løbet af et Femaar! — Herremændenes almindelige Skjæbne i den Tid! — og for Bønderne vare Tiderne lige saa trykkende som for dem. 1682 indkaldtes alle Rødkildes Tjenere under Brahetrolleborg Birk; de tilstode deres Restancer, men kunde ikke udrede Betalingen for den store Misvækts og Skats Skyld; de forventede, at deres salige Husbonds Arvinger (— Christen Pedersen var død 1681 —) det dem efterlod; — dersom en Del af os skal blive ved Gaarden og ej kan faa nogen Hjælp til Sæde- og Brødkorn, saa kan vi aldrig yde til Konge og Husbonde; tilmed er vores Kræ og Bæster næstendels døde af Hunger formedelst Foderets Skyld, som forleden Aar næsten blev forraadnet". — I Anledning af Generalfiskalens Fallit afholdtes 1675 en Synsforretning paa Rødkilde, der klart viser Gaardens elendige Tilstand som Følge af Vanrøgt. Laase for flere Døre paa Hovedbygningen og andensteds, Laager og Luger, Kramper og Hasper fattedes; Ovnen (i et lille Hus)

Svendborg Amt 1923

„stod i Frygt og Fare, ubrugelig;“ Kjøkkenskorstenen „revnet“; den nordre Gavl i Øxneladen (mod Øst) „aldeles brøstfældig“, fattes baade Støjler, Vænder og Ler, tildels Tag;“ „ingen Bund i Krybberne“; i Tærskeladen (mod Syd) „flere Vægge ude“, „behøver 3 Traver Langhalm“, ligesom Staldhuset $1^1/_2$; heri „ingen lukte Spiltoge, tilmed er det gammelt og forfaldent, fast ubrugeligt“; i Fæhuset (lille, mod Vest) „4 Baase ganske afbrudte og 11 forfaldne og due intet“. Gaardens Inventarium var meget lidt og meget tarveligt, næsten Alt gammelt: 1 gl. Sengested med Hummel (Humle), 1 Egeskab med 4 Laase, 1 rødt Fyrreskab med Laas, 1 udtrukken Egeskive (Bord) og 3 Egebænke, 1 gl. broget Bænkedyne, 3 gl. Stole med Guldlæder, 1 gl. Sengested af Eg og 1 af Fyr, 2 gl. Fyrrebænke, 1 stor Jernvindovn uden Fod, 1 Bilæggerovn, 1 gl. ubrugelig Melbing (Kasse), 3 gl. ubrugelige Sold, 1 gl. ubrugelig Tønde, 1 gl. Kærne, 1 gl. Mælkebøtte, 2 gl. Flødebøtter, 1 gl. ubrugelig Fiskeruse, 1 Bradspyd, 1 gl. Dejntrug („Forpagteren Hans Iversen forklarede, at deraf var gjort en Gaasebænk under Trappen“), 4 gl. Rytterpistoler, adskillige Par Hylstre, 2 Fyrtøjer, 4 Karabiner, 2 gl. Kaarder, 1 gl. Gehæng, 1 gl. Klædeskappe „skaaren i Stykker til Dræt under Rytterkjolerne“, 2 Seler og 2 Par Støvler under Reparation. „4 Par Læderbuxer fandtes ikke, men Hans Iversen foregav, at Rytterne havde Lov af Generalfiskalen at gaa med dem hver Dag“. En af Kongen nedsat Kommission i Boet erklærede 1683, at, efterat alle Omkostninger vare afholdte, var der aldeles Intet tilovers trods Kronens Afkald paa en Del af sit Krav. Holmens Kirke i Kjbhvn. fik 2 Gaarde i V. Aaby samt et jordløst Hus i Betaling for en Fordring paa 500 Rdl. med 3 Aars Rente (90 Rdl.). En Gaard i Ulbølle udlagdes til Brygger Just Kørning i Kjbhvn., som atter solgte den 1688 til Rødkildes nye Ejer.—

Svendborg Amt 1923

Knud Krag (fra Egeskov?) kjøbte Rødkilde 1688 af Kronen og istandsatte og beboede Gaarden (Fadder hos Præsten No. 9 1696). 1690 gav han Skjøde paa en Gaard i Vskj. med $3^{7}/_{8}$ Tdr. nyt Hartkorn til Fru v. Gøtzens Søn og Efterfølger paa Holstenshus, Fyens Stiftsbefalingsmand Diderik Schult.*)

1695 og 98 udstedtes Forpagtningskontrakter mellem Krag og Bispesønnen, Niels Krabbe paa Nakkebølle's Svigersøn, Landkommissær i Fyen 1683—91, Etatsraad (1688) Johan Monrad, som c. 1706 drog til Skaane, hvor han — trængt af Kreditorer — døde efter 1715, 71 Aar gl. I sin Selvbiografi (udg. 1862 og 88) fortæller Monrad vidtløftigt og — trods sine 44 Aar — elskovsberuset hele sin Kærlighedshistorie med Mette Sophia Krabbe, som havde som Barn været bortlovet til Tage Thott, og som med Halvsøsteren Lisbet (g. m. Herluf Trolle til Snedinge) var Arving til Nakkebølle efter deres 1663 afdøde Fader og Mettes 1683 afdøde Moder Mette Rosenkrantz. „Der gick saa wijde Sagn af hindis Person och merites, och ald Kiøbenhafn talte om hinde som den extraordinaireste Jomfru, de wiste af at sige", — og „wed dett da galante och lefwende swenske Hoff waar hun blant dem som een liden Princesse, waar ærett och konsidereret ofwer alle andre for sin modestie (Beskedenhed), retenue (Tilbageholdenhed), Dyd och esprit, foruden hun i alle Assembleer (Selskaber) parerede lige med de allerfornemmeste af alle deres Frøkener . . . ., waar dett

*) Da dennes Lig 7—1—1705 førtes fra St. Hans Kirke i Odense ud af Byen paa en med sort Baj overtrukken og med 6 Heste forspændt Ligvogn, var Byens Gader illuminerede, og alle dens Kirkeklokker ringede ifølge kgl. Tilladelse, og Ligfølget bestod det første Vejstykke til Finstrup af 20—22 Karosser med 2 á 6 Hestes Forspand, 2 Majorer og en Løjtnant med den Afdødes Ridderorden, Kommandostav og Kaarde og en Hob Skoledrenge med floromvundne Voxlys.

Svendborg Amt 1923

franzøske Sprogh megett megtig, hafde læst de skønneste Bøger, meget omgaaets de fornemmeste och spirituelleste (aandrigste) Folck wed det swenske Hof och selv eet Gemytt fuld af esprit och innocence (Aand og Naturlighed". „Jeg (— ved et Besøg i hendes Moders Hus paa Lundegaard i Skaane 1681 —) remarquerede i ald hindis discours (Tale) dend Guds Frygt, dend Dyd, dend innocence, dend esprit och Høflighed, att jeg i Sandhed motte høre dett an med Forundring. Hindis Person och taille (Skabning) syntes mig dend alleravantagieuseste (fordelagtigste) af alle de, jeg hafde seet, hindis Maaneer att klæde sig paa saa rijg och saa well choiseret (valgt) att jeg havde well intet tencht at fundett saadan noget i disse Lande . . ." „Jeg bad (— ved fjerde Besøg paa Lundegaard Maj 1682 —) dend gode Gud lenge der om hemmelig, om dett waar icke mueligt, hand wille wære mig saa naadig och gifwe mig denne lille Jomfru Mette Sophia Krabbe, eftersom hand i sær for mig i alt hafde gjort saa store Ting for mig, som syntes hand hafde self lagt den Kierlighed i mit Hjerte, att jeg uden at reflektere paa hindis Extraction (Herkomst), Stand, Middell elskte intett andett end hindis Persoen allene, att jeg gierne gifwet alt dett bort for att wære kon, hvor hun waar. Endelig effther alle mine Ansøgninger och Remonstrationer (Modforestillinger) blef hun well nogett beweget till att hafwe Wenskab for mig effter dend tendresse (Ømhed) och Redderlighed, hun fant hoss mig; men Gud self og Gud allene, som hun i alle sine Bønner och i hwem der ansøgte hende, hafde plattud gifwett ald sin Willie i Hænde och wille self ingen Willie hafwe, uden hwor Gud self wente hindiss Hierte der hen, att wij blev forlofwett d. 9. Juni Ao. 1682 i dett grønne Lysthuuss i den deilige Lundegordsz Hafwe, ofwerwærende Gud self

Svendborg Amt 1923

och hans hellige Engle och ellers ingen Mennisker uden Jomfru Helle Lyche, een Fredag Eftermiddag, som waar min Fastedag, Klocken mellem 3 och 4" (— Samme Dag fik Monrad Adelspatent ifølge adelig Afstamning —). „Till Trolofwelsen sang alle smaa Fugle i Hawen waar, och Bogfinchen war deriss Capelmester, och alle Blomsterne och Træerne tracterede oss med deris Lugt och fraischeur (Forfriskelse). Gud selff lagde, som i første Paradis, Haanden paa och læste Wellsignelssen . . .". „ . . . jeg drog strax bort (fra „Løwitzmose" i Efteraaret), och min lille Mette Sophia fullte siden efter, ankom til Nachebølle d. 9. Nov. Ao. 1682 och samme Dag om Efftermiddagen effter tre Slett i Ostruppe (Aastrup) Kirche gick til Guds Bord och der paa staaende Foed for Alteret blefwe wiede (ifølge Kongebrev af 21.—10.—82), som mand tillforn ringt Klockerne och samlet Folckene, och dette waar woris Brøllopss Tijd paa Nachebølle; glem aldrig. Alle waar blefwen wore Forføllgere, reiste ofwer (til Skaane) for at afwende den s. Moders Hierte fra denne sin Daatter . . ., men hun sagde altijd, naar hindis M. S. waar fornøiet, saa waar det noch . . .". —

Ved Auktion i Odense 1706 fik Mette Sophies Søstersøn Etatsraad Børge Herlufsen Trolle (gift med Charl. Amalie Rosenkranz) Hammerslag paa sit Bud 18,746 Rdl. ($80^1/_2$ pr. Tdr. H.) for Rødkilde (42 Td. H.) med Gods ($190^7/_8$ Td. H.) Han, som ogsaa ejede Lungholm paa Lolland og Lykkesholm, boede fra 1701 paa Nakkebølle, som han blev Eneejer af 1706 ved ogsaa at faa Mosterens Part. Rødkilde, hvis Bortforpagtning var udløben 1.—5.—1706, blev Niels Andersen Basse Forpagter af, — en fattig Underofficers Søn, som, efter at have været Forpagter paa Bejerholm, Hvidkilde og fl. St., svang sig op til at kunne kjøbe Herregaarden Hindsgavl 1745, foruden

Svendborg Amt 1923

Løvenholm ved Randers 1753—62 og døde 1773 som Kammerraad, gift med Præsten No. 10's Søster, en Provsteenke (1747). Forpagtningsafgiften af Rødkilde steg 1721 ved de 3 Ouregaardes Nedlægning fra 6—700 Rdl. til 1700, — uden at det hjalp Børge Trolle i hans Pengenød; — han stævnedes aarligt for ubetalt Skyld og gjorde Opbud 1730, — fjerde Fallent af Rødkildes Ejere! „Han blev ruineret ved at ville gribe altfor vidt om sig, med adskillige nye Indretninger, saa at Godset kom til Konkurs, og han maatte ende sine Dage 1739 i Antverpen" (D. Atlas III), — efterladende 7 moderløse, umyndige Børn i Danmark. Som Patron for Herlufsholms Skole var han 1726 dømt for slet Bestyrelse til at fratræde og betale stor Skadeserstatning; dertil kom mange og store private Fordringer, og, da der lagdes Beslag paa hans Bo og Ejendom, flygtede han ud af Landet og lod alt herhjemme i Stikken. Rødkilde og Nakkebølle Hovedgaarde med Bøndergods kjøbtes paa Auktion 9.—10.—1732 for 35,000 Rdl. (— vel $^1/_3$ af nuværende Kronemønt —) af Johan Lehn til Hvidkilde, Lehnskov og Nielstrup, Søn af den rige kjøbenhavnske Vinhandler Abraham Lehn sen. til Hvidkilde og Broder til Abraham Lehn jun. i Tordenskjolds Dødshistorie, — adlet 1731 og død 1760 efterat at have opført Hvidkildes Hovedbygning 1741. Den aarlige Landgilde af begge Gaarde med c. 97 Tdr. H. og c. 383 Tdr. H. Bøndergods var 344 Tdr. Korn, 7 Lam, 65 Gæs, 23 Høns, 100 Æg, $8^1/_2$ Td. Smør og 1 Otting Aal, samt i Penge 184 Rdl. Medens Lehn ejede de to Gaarde og søgte at afvæbne Uvæsenet med Smugleri, blev Husm. Hans Alsing i Gundestrup grebet 1735 i at indsmugle Tobak fra Als og svor i sin Vrede, da han ikke kunde betale Bøden og derfor blev sat ud af Huset, at „Djævelen skulde flyve i Luften med Rødkilde

Svendborg Amt 1923

og Nakkebølle", for hvilken Undsigelse han blev dømt til Bremerholm paa Livstid. Rødkilde Hovedbygning bestod da af et trefløjet Bindingsværkshus, adskilt ved Grave fra Borggaarden. Til Gaarden hørte fra gammel Tid 3 tiendefrie Løkker (Vester- og Skadekildsløkke, samt Boelshauge) og 5 tiendeydende (Mølle-, Trolde-, og Majløkke, Lundene, udvidede med Olme Oure Tofter, og Krogene, Rytterkobler i gammel Tid). Om nogle tiendefrie af disse Lodder havde Lehn Tvist med Niels Krag paa Egeskov, der som Ejer af Ulbølle Konge- og Kirketiender tog sin Part af Afgrøden 1735. Rødkilde solgte Lehn 1736 til sin Forvalter Jens Lange (— hvorom længere hen! —) og Nakkebølle 1740 til Oberstløjtnant Joh. Fr. de Cicignon († 1764), af hvis to Døtre Cathr. Elisabeth blev gift med Gehejmeraad Skeel paa Mullerup (se længere frem!) og Søsteren med den rige Poul Abraham Lehn paa Hvidkilde († 1804), Johan Lehns Brodersøn (Portræter i „Danske Herregaarde" H. 42, 1920). Gehejmeraadinde Skeel afhændede 1798 Pilegaard til Agent Ploug i Faaborg og 1800 „Avlsgaarden" Bejerholm til Amtmand Schumacher, og ved hendes Død solgtes Nakkebølle 1815 til Propr. Wamberg paa Løjtved (Nakkebølle med Billeder i „Illustr. Tid." 1910—11. Jvfr. Rs. Søkildes „Holstenshus og Nakkebølle" 1875—78).

No. 9 Christopher Wielandt 1681—1729.

Faderen var Kongens Skomager Jochum (Joachim) W. † 1681, som sammen med 3 andre Værkfæller fik 1650 Bevilling af Christian IV til at „brænde" Korduan (et Slags fint Læder), og som formenes at være udvandret fra Villands (!) Herred i Skaane før Afstaaelsen 1658 (en

Svendborg Amt 1923

Borgmester Wielandt i Malmø blev henrettet paa Byens Torv for sin Troskab mod den danske Konge —) eller at nedstamme fra Gaarden Villand i Hallingdal ved Elven Urunda, en højtliggende Bondegaard (med Thingstuen), som gjennem Aarhundreder ejedes af en Slægt, som tog Navn efter Gaarden og var berømt — eller berygtet — for mange Slagsmaal og Kæmpekræfter, hvorom endnu leve Sagn i Bygden. Forøvrigt træffes Navnet ogsaa i Tydskland, baaret af Digteren, Præstesønnen Christopher (!) Wieland, f. 1733 i Würtenberg, † 1813. — Vor Christopher var født i Kjøbenhavn 1646 (— efter Embedsprotokol; 1647 efter Wiberg —), Stud. 68, kaldet 19.– 2.— 81 til Præst i Vskj.-Ulb. ordin. 13.—4.—81, Magister 1700, Provst 1713, død 14.—12.—29, 82-83 Aar gl. (maaske næstældst af alle Stedets Præster), begr. 21.—12. Hans Hustru Pernille Jakobsdatter var Provstedatter fra Horne, 20-21-aarig ved Giftermaalet 1682, begr. 16.—1.—1721, 59½ Aar gl., i Vskj. Kirke i en Egekiste, „hvoraf efter Forordning blev det foresatte betalt"; — samme Aar blev Paabudet fra 1718 om Egekisters 2 Rd.s Akcise paa Landet hævet, men 1766 kom Forbud mod Egekister, — ubelejligt for de 22 Familier i Ærøskøbing, der havde 28 staaende færdige. — „Egekiste", „Bøjekiste" ell. „Fyrkiste" noteres altid i Kirkebogen omkring 1720.

W., som selv skrev sit Navn snart med, snart uden t, havde 9 Børn, hvoraf de fleste havde to Fornavne, — en nyere Navneskik; thi tidligere brugtes i alle Stænder kun ét Fornavn; — selve Kongen, Christian IV, var den Første, der efter Udlandets Exempel gav sine mange uægte Børn to Navne; kun et Par Tvillinger maatte nøjes med ét hver; — i de fjorten Aar 1670—83 døbtes af Ribes faste Befolkning kun 18 Pigebørn med Dobbeltnavne, og kun en eneste Dreng (— efter Troels-Lund).

Svendborg Amt 1923

W.'s Børn vare: 1) Marie Christina f. 1683; 2) Anna Lisabeth f. 85, † 1712, g. 1704 med Præsten Knud Werchmeister i Vejlby paa Fyn † 29; 6 B.; 3) Jacob Ludvig f. 86, Student og Degn i Espe-Vantinge 1736, † 39; 4) Joachim f. 88, † 1766, Præst i Fjeldsted i Fyen 1716, g. I med Svogeren Werchmeisters Søsterdatter og II med Svogeren v. Havens Søster; 6 B.; 5) Barbara Cathrine f. 90, † 1732, g. 1716 med Præsten Windekilde i Lynge paa Sjælland † 1760; 9 B.; 6) Christian f. 93., død som ung; 7) Elsebeth Cathrine f. 94, viet 1727 ved Kongebrev af sin Broder Joachim til Kornet (Fændrik ved Rytteriet) Johan Hieronymus Friederichsen (Ryttere laa da indkvarterede hos Sognets Bønder); 8) Birgete Marie f. 96; 9) Maren f. 97 † 1774, g. 1725 med Faderens Eftermand. Jakob Ludvig i Espe var søgt vidtom som „klog Degn" til at kurere Folk og Fæ, fortolke Loven m. M.; igjennem hans mandlige Efterkommere, hvoraf nogle skrev sig Vilandt ell. Vielandt, blev Efternavnet baaret vidt ud i Verden: til Antwerpen og Berlin, Amerika og China, — og langt ned i Tiden, indtil vore Dage; — hans Sønnesøns Søn var en i sin Tid bekendt patriotisk Sønderjyde, Møller Vielandt i Gram, Hans Krügers Ven; af dennes Sønner var en Kejser Vilhelm II's Hofingeniør, en anden Fyrmester ved Skjoldenæs Fyr til 1889, en tredje Læge i Ribe; og blandt hans Sønnesønner er Dampskibsfører Ejnar Wielandt, Udgiver 1911 af det her benyttede „Register over Slægten Wielandt". — Blandt Fadderne ved ovennævnte Provstebørns Daab vare Adelsmændene Knud Krag paa Rødkilde og Axel Juel fra Højrupgaard (?); — Provstens egen Slægt i Kjbhvn. var kun repræsenteret 1685 af Peter og Samuel Vielandt (— ialtfald den Første hans Broder); — derimod hans Hustrus af mange, rundt om i Fyen bo-

Svendborg Amt 1923

satte Medlemmer; hun havde nær- og fjerntbeslægtede Frænder i mindst 15 fyenske Præstegaarde (i Faaborg, Odense, Assens, Nr. Broby, V. Aaby, Ollerup o. s. v.) og blandt bekendte Læger, Lærere, Borgmestre og Købmænd i Faaborg og Odense; hendes Moder var odenseansk Professordatter og Biskop Hans Mikkelsens Plejedatter, og hendes ældre Søster Karen var gift med Borgmester Peder Blanckenborg i Odense (utvivlsomt den „Peder Knudsen Bl.“, som var Søn af Borger i Odense Knud Bl. og 1670 fik som Ridefoged paa Hvedholm Bederslev Kongetiende efter sin Broder Baltzer). Den Slægtning af Provstinden, der vides Mest om, er hendes Moders Stedsøster i Faaborg, den bestemte og mandhaftige „Madame“ „Karen Borgmesters“, som sikkert tidt har været i Vskj. Præstegaard, og som i sin Enkestand fortsatte Mandens Handel med Dygtighed og stadigt havde Mellemværende med Provsten, idet hun kjøbte hans Korn og solgte ham Kolonialvarer; — „min højtærede Søster Mad. Karen Achthonia sal. Jakob Jørgensens“ kalder han hende ifølge Tidens udvidede Brug af Søsternavnet. Da under Svenskekrigen hendes Fader, Provst Achthon i Nr. Broby*) havde givet sin Avlskarl, der mest af Ondskab havde med sin Le hugget Hovedet af alle Præstens Ænder, da han slog Græs i Engen, et Livfuld Hug og derefter jaget ham paa Porten, hævnede denne sig med at gaa i svensk Tjeneste og give Svenskerne Anvisning paa Præstegaarden til grundig Udplyndring. Provstinden med Børnene maatte søge Tilflugt i Kjælderen; Karlen fik Øje paa dem, greb fat paa den lille Karen og truede

*) „Achton“ o. Sognenavnet Jordløse oversat paa Græsk, rigtignok efter samme forkerte Afledning som, da Brevet til Pastor Barfoed i det Sogn, † 1845, adresseredes: „Til Præsten uden Strømper i Byen uden Jord“.

Svendborg Amt 1923

med at ville gjøre hende Ondt; men hendes Fader „traktes“ saa længe med Karlen om hende, at denne maatte slippe. Datteren beholdt dog Men deraf: „hun følte det endda“, sagde hun som gammel Kone. Som voxen blev hun gift med Borgmester i Faaborg Jørgen Pedersen (hvis oljemalede Billede i Kirken) og efter dennes Død 1675 med Borgmester Jakob Jørgensen, der var kommen til Byen „som fattig Gesel, uden at have Klæder paa Kroppen“, men hvem hun bragte en anseelig Formue, saa at han 1696—98 kunde stifte Faaborg Hospital for 8 Borgerenker eller andre Fattige (— en 1836 ombygget, uanseelig Bindingsværksbygning i Ringmuren om det gamle Kloster). Ved Slægtskabsforbindelse med Præstekonen og 4 Raadmænd i Byen dannedes om Borgmesterfamilien et mægtigt Parti, „Svogerskabet“, „der med mønsterværdig Endrægtighed fremmede egne Interesser og ubarmhjertigt søgte at knuse al Modstand;“ — saaledes 1680, da Magistrat og Borgerskab indgav et ydmygt Bønskrift om Skatternes ligeligere Fordeling, og det fornærmede „Svogerskab“ derfor sagsøgte Borgerne, — hvad dog endte med Forlig. Sagnet fortæller om Karen Borgmesters, at, da der gik Ild i hendes Hus paa Vestergade, samlede hun sit værdifulde Sølvtøj, og, formenende i sin Forfjamsning, at hun havde det i sit Forklæde, ilede ud af det brændende Hus, men fandt, at Forklædet indeholdt — Tørv! Sønnen Jørgen Jakobsen blev ogsaa Borgmester i Faaborg. (S. Jørgensen: „Efterretn. om Faaborg“ 1816?). —

I Fyens Landsarkiv opbevares nu en *Protokol*, som 1665—68 har været Kopibog for den førnævnte Generalfiskal Chr. Pedersen paa Rødkilde til Indførsel (— med lange, kunstfærdige Sving ved Initialerne —) af kgl. Befalinger; men som efter hans grundige Fallit paa en eller

Svendborg Amt 1923

anden Maade er havnet i Præstegaarden og dèr benyttet af Præsterne No. 9 og 10 til Optegnelser om Præstegaarden og dens Drift med dertil hørende Regnskaber og Akkorder, samt om private Forhold 1681—1734. Af de sidste Meddelelser, som give et lille Indblik i Provstens Personlighed, hans Børns Opdragelse og hans Familiekreds, kan skjønnes, at W. har været en god Økonom, med Orden i sine Sager, forsigtig og nøjeregnende med sine Penge. „1721 $^{16}/_{10}$ fik min Søn Joakim 2 unge Køer, som i hans Arvedlod efter hans sal. Moder († 16.—1.—21) skal afkortes, og vare de bedste, her vare, à 5 Rdl. 2 M."; „16.—5.—1722 laante han 20 Sletdaler, som han lovede at betale igjen til Mikkelsdag, men kan afkortes i hans Arvepart". — W. holdt „Præceptorer" (Huslærere) til sine Børns, særligt Sønnernes, Undervisning (Løn: 20—28 Sletdaler aarligt). Heri deltog Svogeren, Borgmester i Odense P. Blanckenborgs Søn Jakob i $4^1/_2$ Aar 1692—7; Svogeren havde „lovet at fornøje for Sønnens Kost, Seng, Klædetvæt, Ild, Lys og behørigt Tilsyn og Røgt, men betalte intet". „14.—12.—1694 vilde Søster (ɔ. Svigerinde) Karen endeligt beholde min Datter Anna Elisabeth (da 9—10 Aar) hos sig, hvor hun forblev til Mortensdag 1695 ɔ. 11 Maaneder" — og — „1695 kom Marie Christine (da 12 Aar) ud til Odense at gaa i Syskole, og er 10 Uger forskrevne Tid mine 2de Børn har været i Svogers Hus afkorter jeg efter advenant (ɔ. forholdsvis) ligesom han for sit Barn betaler". Da W.'s to ældste Sønner (17 og 15 Aar gl.) 1703 kom i Onklens Hus for at gaa i Odense Gymnasium til deres Dimission St. Hans 1705 og imidlertid nød dèr Kost, Kammer og Seng, hvortil W. selv „skaffede Lagener, Puder og Overdyne", „skulde for dem i lige Maade ske tilbørlig Afkortning". Af det Foreg. og Efterflg. synes at fremgaa,

Svendborg Amt 1923

at der har været Smalhans hos Borgmesterens. „27.—7.—1704 laante jeg Søster Karen Blankenborg paa en Sølvskaal og 2 Sølvfade 50 Rixd. Kroner imod tilbørlig Rente efter hendes derpaa givne Seddel"; — „i Oktober endnu 60 Rixd. paa hendes Guldarmbaand, hun derimod forseglet leverede mig, imod tilbørlig Rente"; — „5.—2.—1706, bekom min Søster 50 Rixd., . . . (?) blev i en liden Læderpung forseglet leveret mig, paa ½ Aar, imod tilbørlig Rente, enten det er for hende selv eller anden, ved jeg ikke;" — „1706 Okt. er forskr. Penge af Søster betalt mod Pantes Aflevering". — W.'s Broder Peter var privil. islandsk Kjøbmand i Kjbhvn. og døde 1702. Efter hans Enke Margrethe f. Dobbelstein (Daabelsten, Dabelsteen)'s indstændige Begjæring tog W. 1703 hendes to ældste Sønner Joakim (Jokum) f. 1690 og Thomas i sit Hus „at lade informere", imod hendes Løfte at betale 30 Dl. aarligt til Læreren, hvorved W. nødtes til for deres Skyld at beholde Præceptoren Rasmus Winther (Søn af Præsten i Føns og Karen Knudsdatter Blanckenborg fra Odense, theol. Kand. 1697, Rektor i Faaborg 1705, Præst i Ørbæk 1710) længere end nødvendigt til hans egne Børn, fæste èn Tjenestepige til, volde sin Hustru og hjemmeværende Datter Anne Elisabeth mere Besvær og selv afse en Del af sin Tid til at undervise dem i Tydsk, Fransk, Regning og Skrivning, „ligesom han havde gjort med sine egne Børn". Men, „da min Broderkone blev vred paa mig, fordi jeg protesterede mod, at hun havde solgt sin Gaard og ulovligt skaltet og valtet til Skade for sine Børn", tog hun allerede Maj 1704 sine Sønner hjem til sig, uden at betale for dem, hvorfor W. fandt, „at han havde været som et Lys til at tjene Andre, men fortære sig selv". Til Rivningen bidrog ogsaa Tantens „usømmelige Forhold" til Marie Christine, der i 8½

Svendborg Amt 1923

Aar (fra sit 14de!) havde „forestaaet Huset" i Kjbhvn. og „ikke længere kunde holde det ud", hvorfor hun rejste hjem April 1704. 21.—6.—1704 kom dog W.'s Broderkone med sine Børn til Vskj. til Anne Elisabeths Bryllup „og gav da min Kone en Sølvkande paa 23 Lod: det var Betalingen for hendes 2 Sønners Ophold her et helt Aar". Da Enken døde 1711 af Pesten i Kjbhvn. (— hvor den i 1/2 Aar bortrev 23,000 Mennesker, 1/3 af Byens Befolkning —) med sine to mindste Børn, skrev W., at „det Foreg. maatte være ganske dødt", og slog en Streg over det i Protokollen Nedskrevne. —

At W. kunde være villig under Andres Uvilje, viser Følgende. „1720 Mariæ Bebudelsdag blev et Barn døbt i Ulbølle, som paa hedensk Vis var gaaet hen uden Daab og Christendom paa 4de Aar. Et Quindemenneske Anne Hansdatter, som 13 Aar havde tjent i Faaborg, havde ladet sig forlede uden Pas og Bevis at gaa med en Skalk, som gjorde hende vis paa at ville ægte hende, enddog han havde baade Kone og Børn paa Langeland, med hvilken hun havde løbet omkring og avlet i Hoer 2de Børn; det ældste var udøbt, det andet døbt i Randers, hvorom Hr. Biskop Lodbjerg gjorde sig megen Umage for at faa vort Kundskab; der dette var erholdet, blev Quinden tilladt at afsone sin Synd i Faaborg, og med det udøbte Barn blev det saa anordnet af Biskoppen, at det skulde lidet undervises og da døbes, hvilket ogsaa skete; men, som Præsten i Aaby, i hvis Menighed Moderen med Barnet opholdt sig hos hendes Forældre, ikke vilde døbe det, forrettede jeg det i Ulbølle Kirke i mange fornemme og adelige Folks Overværelse, hvor da af Pejrup var beskikket nogle Folk til Vidner; faa Dage derefter løb den slemme Taske bort igen med det slemme Menneske og tog begge Børn med. Saa bliver Skarn Skarn, i hvad

Svendborg Amt 1923

der betroes Dem. Af Hr. Biskoppen blev det anordnet over det hele Stift, at de onde Mennesker skulde angribes, hvor de kunde træffes". —

W., „en udmærket dygtig, beskeden og forsigtig Mand", var desuden lærd, stadigt studerende, med en stor *Bogsamling*: i Svigersønnens (No. 10) rimeligvis arvede Bibliothek fandtes „sl. Provst Wielands Manuskript over Apokalypsen (Joh. Aab.), 2de Vol. (Bind)", solgt underhaanden for 35 Rdl.; — hele v. Havens efterladte Bogsamling solgtes ved Auktion i Odense for godt 125 Rdl., skjøndt kun vurderet til 74 Rdl. Samlingen var sandsynligvis tilvejebragt af Provsten ved Hjælp af Brodersønnen i Kjbhvn. Joakim Wieland, som i sin Barndom havde været undervist i Vskj. af Provsten, og som (Student 1707) blev privil. Bogtrykker og -handler 1719 (foruden Forfatter og Poet og 1726 Justitssekretær i Højesteret, Kancelliraad, † 1730) og vides oftere at have modtaget Pengeforsendelser fra Onklen (f. Ex. 1716—17: 22 + 17½ Rdl.). Dog var der ogsaa, mindst fra 1671, aarligt Bogsalg i St. Knuds Kirke i Odense ved Bogførere fra Kjbhvn. (Den første faste Boglade i Odense 1680 bestod kun et Par Aar). Da Brodersønnen tillige var kgl. privil. Avisudgiver, er det tænkeligt, at hans danske *Avis* (fra 1719 — senere „Berlingske Tid.", hvoraf 1806 udsendtes 3159 Ex., hvoraf kun 1 til Faaborg) ogsaa er naaet til Vskj. Præstegaard; — tidligere maaske andre Aviser, — især da Postvæsenet forbedredes 1694 og 1711 med Postrute fra Nyborg til Svendborg. 1666 udgik Anders Bordings første danske, maanedlige 4 Siders Avis (paa Rim!) og 1673 den første ugentlige; — naar Biskoppen i Odense 1657 betalte „for Aviser", maa det have været tydske, som vare af flere Aars ældre Datum end de danske. Fyenske Aviser udkom først længe efter W.'s Tid: c. 1740—7

Svendborg Amt 1923

',Ugentlige Provincial Notifikations Liste", 1747 „Landløberen", 1772 „Kgl. priv. Adresse-Contoirs Efterretninger" (53 aarlige Nrr. à 8 Sider, i Lommeformat, senere kaldet „Fyens Stiftstidende") og 1780—1868 „Fyens Avis". Svendborg fik sin egen Avis med „Amstidenden" 1842. —

I *Præstegaarden* ombyggede W. Stuehuset c. 1682 (— 24 Fag med 11 Alens Dybde og af svært, c. 7—8 Tommers fuldkantet Eg —) og det vestre Udhus 1697, samt søndre Længe med Port. Avlen havde han — ligesom Formanden — bortforpagtet. Til Gaarden hørte c. 150 Jordstrimler i Nørre-, Sønder-, Øst- og Vestmarken; saa vidt spredte laa da Gaardenes Lodder. Exempelvis kan nævnes, at Ulbølle Nørremark indeholdt 1682 — foruden 23 aarligt indhegnede Tofter — 34 Jordstykker, hvoraf Kaltemose havde 88 Agre, Espebjerg 69, Allebjerg 58, Jern Wldsagre 54, Huck 51, Gartvedsagre 47, Stacket Toffte 45, Røyle 43, Bannebjerg 40 og Resten 8 à 37. Hver Bonde fik sin Mark udvist efter sit Steds Størrelse: et helt Bol fik en 8 Skar bred Ager, $^1/_2$ Bol en 4 bred; Side om Side laa smalle og brede Agre („Aaser"). Engstykkerne paa samme Maade: naar Græsset skulde slaaes, løb Mændene, medens Morgenduggen laa, „Skeninger" op (aftraadte et Slags Grændseskjel mellem de forskjellige Lodder), og dér blev det første Skar hugget. I Moser fik ligeledes hver Mand sit Stykke forholdsvis. Paa Fælleden vogtedes alle Byens Heste, Køer og Faar af Byhyrden, som havde Embedsbolig. Til Bytyren var et Stykke Eng udlagt, „Bolengen". Ad Driftsvejen drev Byhyrden med sit Tudehorn Kvæget om Aftenen hjem til Bybrønden, hvor hver Gaard hentede den Del af Kvæget, som skulde i Hus om Natten, medens Resten igjen dreves ud paa Græsmarken. Paa Bystæv-

Svendborg Amt 1923

net aftaltes, hvad Dag Vaarsæden skulde saaes, Rugen høstes o. s. v. Kornjorden udenfor Tofterne var delt i 3 Vange og gjødedes sjeldent oftere end hvert 6te, stundom hvert 9de Aar, og den udpinte Jord gav da ogsaa kun 3 à 4 Fold, sjeldent 5 á 6. Jagten havde Kongen og Herremændene Eneret paa, og en Lov 1573 havde for Vildtets Skyld forbudt enhver Borger, Bonde og Præst at holde Hunde, hvis ene Forben ikke var afhugget over Knæet, hvorfor en tydsk Rejsende fortalte, at paa de danske Øer fattedes alle Hunde højre Forpote („Læmmelse" kaldet.) —

Til *Kirkerne* skænkede W. en Sølv-Oblatæske, og til Embedet en Berettelsekalk med Disk i Læderfuttural. Æsken har til Inskription: Gud til Ære, V. Skierninge og Ulbølle Kirker til Tjenneste. Ao. 1698. Gifven af Mag. Christopher Wielandt, Sogne-Præst," — og nedenunder paa Latin: „bevidnes til Faderens Ære. J. W." (ɔ. Joakim Wielandt); — paa Bunden er svagt ridset: „L. Crukow, 1746" (ɔ. Nr. 12). Paa Kalken staa indgraverede Bogstaverne P. J. S. og M. A. D., et efter Kjendere ikke adeligt, dobbelt Vaabenskjold med et Træ i det ene og en Fugl i det andet Felt, Aarstallet 1667 og: „Kjøbt og foræret til Tienneste for V. Skierninge og Ulbølle Menigheder af Mag. Christopher Wielandt; bevidnes til Faderens Ære. J. W. Ao. 1738." —

Fra W.s Tid er den ældste existerende *Kirkebog* (1681—1760), ført af ham med tydelig Skrift og tillige indeholdende fra en senere Præstehaand „Optegnelser om Sognepræster fra Reformationen til 1841" (Nr. 1 mangler dog), „om Præstegaarden og om Kvægpesten." Da der allerede 1646 var udgaaet streng kgl. Befaling til Præsterne om at føre Bog over Fødte, Ægteviede og Døde, hvis de ikke vilde afsættes, og, da det var indskærpet

Svendborg Amt 1923

paa Synoderne, maa der have været en Fortegnelse i eller uden Bogform før W.'s Tid, som er gaaet tabt. Fra W.'s Pen ere flg. to Kirkebogsnotitser: „Sept. 1707 døde Morten Mortensens Hustru i hendes Alders 32 Aar, som omkom i den ulykkelige Ildebrand, hvorved Gaarden brændte", — og „12.—12.—1705 døde David Meisner i hans Alders 100 Aar."*) I en Aarrække indtil 1863 døde i Vskj.-Ulb. 1 over 100 Aar gl., 8 mellem 90—99, 47 m. 80—89, 47 m. 70—79, 20 m. 60—69, 6 m. 50—59, 2 m. 40—49, 2 m. 30—39, 0 m. 10—29 og 6 under 10 Aar.

3.—10.—1687 var W. med ved Biskop Kingos Indvielse af Kapellet paa Valdemars Slot og som Provst indrettede han en liden Enkekasse for Præsteenker i Herredet**), samt førte Forsædet ved flere *Provsteretter*: 1713 ang. et Brev fra Præsten Hoff i Svanninge; 1717 vedk. Præsten paa Avernakø Wolfburgs Indstævning for en Vexel paa 1162 Rd. til Kapt. Flemming Ulfeldt til Raschenberg og s. A. vedk. en Attest i Striden mellem Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg om Tjenesternes Deling og Oppebørslerne, samt s. A. (?) vedk. den fordrukne Degn Søren Brandenborg i Højrup-Gjæstelev, som indrømmede, „at han under Gudstjenesten var falden paa Gulvet til Forargelse og Latter i Kirken og nogle Gange var falden i Søvn under Prædiken og først vaagnet ved Tjenestens Ende" (— han slap dog for Afsættelse ved Løfte om Forbedring og ved Embedets Patronesses Forbøn —); 1721 ang. Præsten Wolfburgs Desertion; — og 1725 ang. Spørgsmaalet, hvorledes Præsten Peder Mon-

*) 1698 døde en Kvinde i Kjøbenhavn næsten 123 Aar gl., 1772 den i Aarhus Domkirke begravede Nordmand Højbaadsmand Drackenberg 146 Aar og 1847 Invalidsergeanten Albrecht i Odense 119 Aar gl.

**) 1722 fik Fyens Stift — sidst af alle Landets Stifter — en kgl. funderet Enkekasse.

Svendborg Amt 1923

rad var „kommen til Kald og Brød" paa Avernakø. Kun 2 af disse 6 Provsteretssager fra Provsteprotokollen i Landsarkivet refereres her vidtløftigt efter „Kirkehist. Saml. „III, 2 og 4 og IV, 1 og 4. — Den „brave og duelige" „hæderlige og vellærde" Præst i Svanninge Mathias Hoff havde, 28 Aar gl. uheldigvis ægtet sine to Formænds 44-aarige Enke Dorthe Christensdatter, der ikke var af god Slægt (D. af Herredsfoged Christen Nielsen i Heden), ej heller selv god og hæderlig i Henseende til Karakter og Levned. Præsten kom under Vejr med, at hun i hans Fraværelse bragte baade det Ene og det Andet hen i Byen til en Bonde, hun stod i utiladeligt Forhold til, — saaledes 1 Td. af hans Godtøl ved Juletid 1708. Da hun Juleaften gik ned i Kjælderen for at hente Øl til Folkenes Julegrød, kom hun og Manden, der havde opholdt sig i Spisestuen ved Siden af Ølkælderen, op at skændes; Folkene løb til ved Støjen og saa da, at hun havde revet Parykken af ham og kradsede ham i Ansigtet, medens hun brugte Mund, og at han holdt hende fast i Haaret. Dorthe og Sønnen skrev da en Klage til Biskoppen, vedlagt hendes Haarbaand med afrevne Haar og udtalende, at „Manden om Natten lod en Karl slaa Vagt ved hendes Seng, fordi han ikke kunde unde de Fattige, at hun gav dem Lidt." Provsten i N. Broby († Dec. 1712) sammen med to andre Præster overbragte Hr. Mathias en biskoppelig Paamindelse til at forlige sig med sin Hustru uden Rettergang, og Præsten lovede det med Haandslag, — men fortrød det og forlangte i en „Beskikkelse" til Bispen, hvori han spottede over „Stueretten", Sagen frem for den verdslige Ret med førte Thingsvidner. En Provsteret 1709 dømte Hoff til ved næste Landemode at tage „Beskikkelsen" tilbage og bede Biskoppen om Forladelse, samt til at betale 30 Rdl.

Svendborg Amt 1923

i Bøde til fattige Enker og 8 Rdl. i Sagsomkostninger. Ved Ansøgning til Kongen fik Hoff en Kommission nedsat til at dømme i Sagen. Dorthe tog sine haarde Ord til Biskoppen om Manden tilbage, og de kjendtes magtesløse, og Sønnen Jacob Tage bad sin „hjertekjære" Fader om Forladelse; Provsteretsdommen blev kendt „uefterrettelig og ugyldig." Biskoppen synes nu at have faaet Sagen paakjendt ved Højesteret, hvor den vist har faaet et for Hoff mindre heldigt Udfald; thi, da Biskoppen var død, skrev Hoff et uforskammet Brev til Enken med haarde Udfald mod den Afdøde. Enken lod ham stævne for Provsteret 18.—7.—1713 under Wielandts Forsæde i Vskj.-Vaabenhus. Hoff tilholdtes til at efterkomme Højesteretsdommen og til førstk. Landemode „afbede og give Bispens Enke tilbørlig Reparation" og betale 8 Rdl. i Sagsomkostninger. Dorthe døde 2 Aar efter, og Hoff († 1720) giftede sig paany 1717 med sin Farbroders Datter, en brav og venlig Kvinde. —

Præstesønnen Morten Caspar Wolfburg, som ikke kunde gaa før sit fjerde Aar og blev strengt opdraget med 5 Timers Søvn, smal Kost og Hug for Vildskab og Spilopper, saa at han engang maatte under en Bartskærers Haand i 1/4 Aar, havde „store, ja de største Naturens Gaver" hvad der viste sig tidligt; godt 9 Aar gl. blev han, undervist fra sit fjerde Aar af sin lærde og strenge Fader, Student og kunde da tale og skrive Latin og Græsk som sit Modersmaal; da Biskoppen kom paa Visitats og vilde overhøre Drengen hjemme, og denne begyndte at tale Græsk i forskjellige Dialekter, sagde hans Fader til ham paa Latin: „ikke saa højtravende, min Søn, for at Biskoppen kan forstaa det!" 13 1/2 Aar gl. blev han theol. Kandidat, — med anden Karakter til Faderens Ærgelse, — og 20 Aar gl. Magister, og sam-

Svendborg Amt 1923

tidigt var han en sikker Skytte, dristig Rytter og øvet Fægter. Han gik nu ud paa en Sørejse til Frankrig med 28 Skilling i Lommen, men kom hjem 1702 med „en Mademoiselle“ Massot, der havde Penge, som sin Forlovede. Hun tog Plads som Guvernante, bl. A. paa Sandholt, og hjalp ham, 26 Aar gl. til Avernakø Præstekald. Nu fremkom alvorlige Hindringer for deres ægteskabelige Forbindelse, idet hun var af en anden Religion, hvad han højligen forsikrede aldrig at have tænkt paa, og dernæst idet det opklaredes, at „Mamsellen“ var en Madame, der havde været ulykkeligt gift og var flygtet fra Manden, som fik hende opspurgt. Massot tænkte paa sine til Morten Casper udgivne Penge og forestillede ham med mange Bønner og grædende Taarer, at det var lige nødvendigt for dem begge at gifte sig. Imidlertid indledte Wolfburg gjennem Mellemmænd, som hver skulde have flere 100 Rdl. for deres Bistand, Underhandlinger med en kjøbenhavnsk Urtekræmmers Datter, nu en Hofglarmesters Enke, — „et godt Parti!“ Men, efter at de vare blevne gift, røbedes det, at W. var blevet bedraget, idet Enken havde forstukket en Del af sine Midler og bedste Gods, saa at W. kun blev Ejer af 1500 Sletdaler. Ved et Møde i Odense, hvor W. skulde betale Massot 700 Rdl., fik denne kun 300, imod at hun skulde arve efter ham. Dernæst maatte W. betale Mellemhandlerne og bekoste en Del paa den forfaldne Avernakø Præstegaard, hvor den til Pragt og Vellevned vante Hustru sad fra Morgen til Aften i sin Lænestol, med opsat Haar og i stiveste Stads, uden at bestille Andet end kjede sig og skænde paa Manden og Folkene, og uden ringeste Begreb om Husholdning: W. maatte tage Kosten hos Forpagteren og ty til Sognefolkene, navnlig om Lørdagen, da han blev hos dem til Kirketid næste Dag. Massot kom til Avernakø og fik fast

Svendborg Amt 1923

Fod i Huset som Husholderske, smigrede for W. og fik en Obligation paa 900 Rdl. listet fra ham! Degnen var opsætsig overfor ham; men han havde ogsaa Venner paa og udenfor Øen, — maaske ogsaa hans Provst (Wielandt), hvem han i et Brev af 2.—1.—1720 fra „Aurnache" tillægger „et trofast og ædelt Hjerte": „Jeg ønsker ofver Eder og gandske, ædle Familie ald Guds Naade med dette nye og mange paafølgende Aaringer, forblifvende Ed. Velædle Velærv. ydmyge tjener og trofaste client". 1712 havde han forladt sit Embede uden Tilladelse og begivet sig — af og til besøgende Avernakø gjennem flere Aar — til Tydskland for at besørge en paabegyndt kritisk Udgave af det nye Testament paa Dansk, Tydsk, Fransk, Italiensk og Hollandsk med Forklaring til hvert Vers. Efter Hjemkomsten blev han, som havde „satirisk raat" polemiseret i Stridsskrifter mod det pietistiske Missionskollegium, heftigt angrebet af næsten alle Kjøbenhavns Theologer i Anledning af et af ham udgivet lærd Lexikon til Ny Test. med „mange vildfarende Lærdomme", hvad vistnok medførte, at han mistede sit Embede paa Avernakø, hvor en ny Præst blev kaldet 31.—3.—1721. Desuden blev han for sin Desertion og Unddragelse af Riget fra den ham betroede Menighed og Præsteembede indkaldt efter kgl. Ordre for en Provsteret 11.—6.—1721 under Wielandts Præsidium med Præsterne i V. Aaby og Espe som Bisiddere. „Thi stefnis I Mag. Martin Wolfburg og giver Eder her med fra Eders sidst iboende Sted Auernache Præstegaard, hvor I Eders virkelige Bopæl og sidste tilhold haffte og derfra er bortveget og bortreist og icke siden har ladet Eder finde eller indfinde igien, efter forelagde tid saavelsom fra Landsthinget Sex ugers loulig kald og varsel for mig og mine Assessoribus udj Wester-Scherning Kirckes vaabenhusz at møde

Svendborg Amt 1923

Onsdagen d. 11. Juni førstkommende imod beskyldning og Dom at lide, hvor da efter Sagens Leylighed, som Lou og Rett medfører, skal omgaais. C. Wielandt." Wolfburg mødte personligt, protesterede mod Rettens Kompetence, paaberaabte sig, at en anden Mand allerede var kaldet til Præst i hans Sted og han altsaa entlediget, og „renoncerede frivilligen af ganske Hjerte ald dend adgang, som hand forhen haver hafft til Auernache Kalds tieneste og oppebørsel, og vidste ydermere ikke paa anden Maade at rette for sig end allerunderdanigst at tilbyde og vedligeholde sin tro (!) tieneste og pligt, udj hvis Embede eller bestilling det allernaadigst skulde behage Hans Kongl. Mayestæt hannem herefter at tilforordne". Sagen udsattes til 3. Juli, og i Slutningen af Aaret tilgav Kongen af besynderlig kgl. Mildhed og Naade ham hans begangne Forseelse, hævede Processen og tillod ham at søge Præstekald andensteds. Han døde som Præst i Søllested 1729. Paa sit Yderste begjærede han at begraves i Kirkeporten, for at Hvermand kunde træde paa ham. Sin Kone efterlod han i yderste Armod, da han havde tilsat alle hendes Penge paa sine Bøger. —

Ifølge en Synsforretning 1701 hørte vel 4 Huse i Vskj. og 2 i Ulbølle til Brændegaards Gods*), som var forenet med Brahetrolleborg, men Intet i de to Sogne til det egentlige, gamle Brahetr. Gods og Patronatsomraade, hvorfor de heller ikke kom til at profitere af den ædle Baron Fred. Trolles Bygning af og Gaver til Skoler; — Ulbølle tvertimod til at yde istedenfor at nyde. 1693 havde kgl. Majestæts Sekretær i det danske

*) Ved Brændegaard Sø stod indtil for en Del Aar tilbage Levninger af et af Danmarks ældste Træer: Ringen af en Eg paa 14—15 Alen i Omkreds, indenfor hvilken 22 Høstfolk paa engang kunde finde Husly for en Regnbyge.

Svendborg Amt 1923

Kancelli Herman Schøller solgt Ulbølle Strandhuse til Baronen; men ved 6 *Fundatser* 1693—5 legerede denne strax de aarlige Afgifter af 1 Gaard (Matr. Nr. 2) 7 Bol og 2 Huse sammesteds (— 2 à 8 Rdl. af hver, senere 2 á 3 Tdr. Byg el. 4 á 20 Kr. i Penge —) til fattige, flittige Skolebørn og Skoleholderne i Brahetrolleborg-Krarup (M. Nr. 4, 6, 8 og 10), V. Aaby-Aastrup (hvor to Skoler vare oprettede 1692) (M. Nr. 2 og 9), Hillerslev (M. Nr. 3, 5 og 7) og Haastrup (Nr. 7), hvorhos Præsterne i de 4 Pastorater, samt Biskoppen, ogsaa fik en Part, — Præsterne af Nr. 2, 6, 7, 8 og 9, og Biskoppen af Nr. 1, et Bolsted, som svarede 5 Rdl. Sølv i Landgilde (senere 20 Kr.), hvoraf Bispen fik 2 (senere 8 Kr.) for Tilsyn med Fundatsens Overholdelse, saavelsom Indfæstning og anden Herlighed — Jagten undt. — og skulde oplægge de 3, der skulde sammenspares til en Kapital til de i de nævnte Sogne 6 doterede Trolle'ske Skolers Vedligeholdelse og Gjenopførelse i Tilfælde af Ildsvaade. „Da der ikke har været Brug for Kapitalen, og der først fra 1801 er gjort Brug af Renten, var der 1870 opsparet c. 900 Rdl. under Navn af „De Trolle'ske Skolers Depositum." Om de 2 Bol, som skænkedes til Brahetr.-Krarup Skolevæsen, og som gav 8 Rdl. 2 M. i Indtægt, hedder det i Datidens omstændelige Retssprog, at de afstodes „med Landgilde, Hovning, Afgift, Herlighed, Ret og Rettigheder, Jagten undtagen, rette og urette Indkomster, Ager, Eng, Skov (!) og Mark, Fiskevang og Fægang, Tørvegrav og Lungeslet, vaadt og tørt, vidt og sidt, i Længden og Bredden, i Mark og By, inden og uden Markskjel, og alt, hvad Navn nævnes kan eller haves kan" (Hofmanns Fundatser ved Schack IV, 1839) Da hele Strandhuse — paa nogle Huse under Rødkilde nær, M. N. 85—90) — hørte til Brahetrolleborg, har

Svendborg Amt 1923

Byen egne Matrikulsnummere: 1—16, hvoraf Legaterne kun omfatte 1—10. Nogle (5 ?) Beboere ere blevne selvejende i 1920. Indfæstningen har været 600 á 2000 Rdl. eventuelt med Fradrag af Aftægt m. M.

— Med 1681 begyndte og 1690 fuldførtes en ny, indtil 1844 gjældende *Skyldsætning* efter Jordens Taxation; — tidligere — fra 1662—64 — efter Landgilde, som sattes i „Hartkorn," d. v. s. i Forhold til 1 Td. Rug eller Byg („haardt Korn"); — endnu tidligere efter Salgsværdi el. efter Udsæden, „Guldvurdering" (se S. 1) (1 Mark Guld var lig 14 Tdr. H.) Ved Skyldsætningen 1682 gik det, som det bedst kunde. „Liderlige Idioter udsendtes og maalte uden Akkuratesse; hvilken By, som ej trakterede og fyldte dem med stærk Drik efter Ønske, den blev højt ansat, som endnu svier til Mange denne Dag", siger C. S. Thestrup i Jydske Saml. I, 2, — og sagtens i Fyen som Jylland! — ialtfald fik Præsten i Ørbæk tildelt dobbelt saa megen Jord som Bønderne ved sit Slægtskab med Fogeden paa Ørbæklunde og med selve Landmaaleren; — og ved en Gaard i Vantinge kan man ved Midnatstide høre en Landmaaler, som afsatte Markskjellet til Fordel for én Mand og til Skade for Naboen, som Gjenganger rasle med sine Redskaber.*) Efter den nye Matrikel 1687 var i Vskj. $198^{5}/_{8}$ Tdr. H. Bøndergods, 7 Mølleskyld og $12^{2}/_{8}$ Præstegaard; — og i Ulbølle 247 Bønderg., $42^{3}/_{8}$ Rødkilde, 4 Skj.-Mølle og Skovskyld, godt 2 Skj. Degnebolen og $5^{2}/_{8}$ Td. Annexgaarden (1895 231 Tdr. H. i Vskj. og 291 i Ulb.) 1 Td. H. taxeredes 1665 til 50 Rdl., 1774 til 200 og 1802 til 3 à 400. —

*) Lignende Fortællinger andensteds om bestukne Landmaalere, som stadigt indtil Dommedag maa eftermaale de falsk tilmaalte Jorder med gloende Jærnlænker i deres Benrads Knokkelhænder.

Svendborg Amt 1923

I Wielandts 48-aarige Præstetid (— saa nær Jubilæum!) var der ofte *Misvæxt* paa Grund af snart Sommertørke, snart Vinterkulde, og Præsterne kom til at mærke Bondens Forarmelse i deres desuden stærkt beskattede Indtægter, „saa at, skal det vedblive, kan vi ikke have det tørre Brød til vort arme Livs Ophold". I Misvæxtaaret 1680 var der dog saa meget gammelt Korn i Behold, at ny Rug kun kostede 2 Sletdaler Tønden, ny Byg 3 M. 8 Sk. og Havre 1 Mark 8 Sk. Men 1681 led Faaborg og Omegn under den hede og tørre Sommer: Græsset afsvedes; Bønderne maatte sælge deres Kvæg; i Krarup og Broby avledes kun 2 Skj. efter 10—12 Skjs. Udsæd; i Svanninge dels avledes kun Udsæden, dels var der kun Blaaurter (Kornblomster); nogen Sæd spirede først ved Regnen i Juli o. s. v. Med Misvæxten fulgte Dyrtid, saa at 1 Td. Rug kostede ligesaa meget som en god Ko (6 Rdl.), og Pest, saa at de mest velhavende Borgerfamilier i Faaborg døde deraf 1681—2 o. s. v. (jvfr. Lærer Jørgensens „Faaborg Kjøbstad" 1877, hvor der gives et meget mørkt Billeder af Livet i Byen i 18de Aarh.) Paa en Gaard som Ullemose med 8—9 Tdr. H. og med en Ejer, som var „ved Magt", „i god Stand", skjøndt Gaarden var „brøstfældig" (1695), bestod Besætningen 1683 kun af 2 Bæster, 2 Klode, 2 Køer, 2 Ungnød, 1 Kalv, 2 Faar og 2 Svin, og Rs. Rasmussen maatte 1681—4 afgive til Otto Rosenkrantz's Regiment paa Fyen 1 Td. Rug, 2 Byg og 2 Havre aarligt; — Folkeskat for 1 Svend 1 Rdl. 1689. — Derimod var der 1692 „saa rig og overflødig Høst som ikke i mange Aar, saa at Danmark blev et Proviantkammer for adskillige, vidtfraliggende Stæder." Men atter 1693 Misvæxt paa Grund af Regnmangel, saa at „gamle Folk kunde ingen Aaringer erindre sig saa slet

en Høst." I den meget haarde Vinter 1709 da Vildtet i Skovene frøs ihjel, Fiskedamme bundfrøs, saa at Fiskene døde, og Østersøen var helt tilfrossen, saa at der endogsaa i Maj var banede Kaneveje paa den, gik Rugen bort mangensteds eller gav kun Udsæden eller knap den igjen. Efter denne Vinter var der „Misvæxt, Smitsot, Hungersnød og Elendighed" i V. Aaby-Aastrup og da vel ogsaa i Nabosognene Vskj.-Ulb. Fyens Kapitelstaxt 1709 var 4 Rdl. for Rug, 2 for Byg og 1 for Havre, hvad den ikke havde været siden 1661 og ikke blev igjen førend 1771. „Tiderne vare i alle Retninger saa slette for Landbruget som sjeldent før og senere." Ved den S. 56 omtalte Præst i V. Aaby Rosenvinges Død 1696 var Boets Værdi 426 Sletdaler og Gjælden 352; ingen Heste nævnes og kun 4 Køer, 1 Kalv, 6 Faar og 8 Svin; ved hans efterfølgende Svigersøns Død 1723 vare de to Summer 799 og 721 Rdl., men Besætningen var dog større: 4 Heste, 4 Køer, 5 Ungkvæg, 12 Faar og 2 Svin foruden Lam og Grise. Ved Skifte efter en 1692 afdød Præst paa Drejø vurderedes 9 Heste til 24 Rdl. tils., 14 St. Kvæg til 26 Rdl. 4 M. tils., et Sengested af uhøvlede Brædder til 1 M. 8 Sk., en gammel Baad m. Aarer, Sejl m. M. til 3 Rdl. 2 M. Hele Boets Værdi beløb sig til 1103 Sletdaler à 4 M. Præsten havde nogle Aar forud kjøbt en Gaards halve Bygninger til Præstegaardens Udvidelse for 40 Sletdaler. Priserne gik dog op ind i 18de Aarh.: en Hest c. 1720 5 à 9 Rdl., en Ko 4 à 7, en Kvie 1 og 1 Faar 1. —

1700 afløstes den Julianske *Kalender* af den Gregorianske, hvorved man i det Aar udskød i de „rette nye Almanakker" de sidste Dage i Februar og lod 1ste Marts følge umiddelbrat efter 18de Februar, saa at Paaskedag faldt 11te April efter „ny Stil" istedenfor 31te Marts.

Svendborg Amt 1923

Det blev samtidigt med, at Kingos *Psalmebog* afløste i Kirkerne Hans Thomissens fra 1569. Biskoppen, som udgav Bogen paa egen Bekostning og fra eget Trykkeri, „samlede en stor Hob Penge af Kirkerne". —

I Wielandts sidste Leveaar saaes gjentagende stærkt *Brandskær* i Vest, hen over Faaborg By: 1715, da „den bedste Del af Byen", og 1728, da 49 Gaarde gik op i Luer (efter 3 Gange Hjemsøgelse af store Brande i det foreg. Aarh.); — man huske de Aarhundredet ud almindelige Straatage i Byerne, som var forbudte allerede i Christian III's Tid under 40 Marks Mulkt! Branden 1728 var samtidig med den flere Dages Ildebrand i Hovedstaden, der lagde $^2/_3$ af Byen i Aske: 2500 Privathuse, 5 Kirker, Raadhuset, Hospitaler og Universitetet med Bibliotheket. —

— Bøndernes *Huse* i den Tid vare smaa og lave, af stærkt Egebindingsværk og med klinede Lervægge med „Støjler" (de tre opstaaende Stager) og „Vænder" (Tværfletninger). Bygningsmaaden var „Aasebygning": paa „Højsulerne" midt i Udlængerne var lagt en lang Eg — „Aasen" —, hvorpaa Spærene vare fastgjorte, med Trænagler ligesom Lægterne paa Sparrerne. I de 2 à 3 Stuer vare stampede Lergulve og Vinduer tæt under Loftet med smaa, i Bly indfattede Ruder. Den 4—5 Fags Storstue med Indgang fra „Fremmeset" (Forstuen) var Gjemmested for Kister og andet Bohave, Gildesal ved festlige Lejligheder og ofte Aftægtsstue, med Gjæstekammer bagved. I Kjælderen laa Øltønderne, og i Bryggerset stod Brændevinskjedler; — ved Siden et Pigekammer. Gjennem „Lyren" eller blot et Røghul trak Røgen ud fra det aabne Arnested (Skorstene afløste c. 1700). Særligt Kjøkken fandtes ikke: i den aabne Lerovn (Kamin) i Dagligstuen kogtes Maden, og paa Hylder under Loftet stod Bøtter

Svendborg Amt 1923

med Mælk*) og Smør; paa Tinrækket og i Kandeskabet var Plads for Kjøkkentøj og i Madskabet under Bordet for Spisevarer; den brede Gaasebænk bag Bordet var forneden for rugende Gæs og Høns; i Baggrunden Alkovesenge med Forhæng, saa at Stuen paa engang var Opholds-, Koge-, Spise-, Mælke- og Soverum. Godt $^1/_2$ Aarh. senere kom almindeligt Jernkakkelovne til, Stueuhre og Bøger, Oplag af Linned og hjemmegjort Tøj, malet og rigeligere Bohave og rede Penge (Efter Rasmussen-Søkilde). — Atter $^1/_2$ Aarh. derefter registreredes efter 1829 afdøde Bolsmand R. Andersen i Blommelund i Vskj. Følgende. I Dagligstuen: 1 blaamalet Fyrrebord m. Skuffe 3 M., 1 ditto Kandeskab 2 Rdl., 1 Messingstrygejern 1 Rdl., 12 hvide Tallerkener 3 M., 5 forskjellige Stole 5 M., 1 to Døgns Stueuhr med brunmalet Futteral 10 Rdl., 2 Spølkumme og et Par Thekopper 1 M., 1 lidet Spejl 8 Sk., en Violin 1 Rdl. og 1 klar Flaske 1 M. I Sengekammeret: 1 udlagt Jernkakkelovn 8 Rdl., 1 rødmalet Fyrrebord 1 M., 3 gamle Stole og 1 Bænk 1 M. 8 Sk., 1 blaamalet Hængeskab 1 Rdl., 11 Porcellæns Tallerkener 3 M., 3 Siebøtter 1 M. 8, 5 Fade 1 M. 8, 5 Lerpotter 1 M., 1 Blikrivejern 8 Sk., 1 Saltkar 8 Sk., 2 rødstribede uldne Overdyner 5 Rdl., 2 linnede, tærnede Underdyner 5 Rdl., 5 Hovedpuder 2 Rdl. 1 M., 2 Par Blaarlærreds Lagener 1 Rdl. 2 M., 1 Sæt tærnede Sengegardiner 1 Rdl. og 2 Hyldefjælle 1 M. I Spisekammeret 2 Oxehoveder 3 Rdl., 1 Hængeskab 2 M., 1 Gryn- og Flødebøtte 8 Sk., 1 Halvanker 8 Sk., 2 Siebøtter 1 M., 11 Fade og Skaale 2 M., 1 Jernpande 3 M., 1 lille Gryde 1 M. 8, 1 Kaffemølle 1 M. og 1 Lejle 1 M. I Storstuen: 1 indlagt

*) „Naar Mælkefadene toges ned, var det kjendeligt ved Striber af Støv paa Fløden, hvor brede Loftsbrædderne vare, og Fløden havde ofte et brunligt Skær af Tørverøg".

Svendborg Amt 1923

Egedragkiste 8 Rdl., 4 Stole 1 Rdl., 4 Skilderier 4 M., 1 Speji 1 M. 8, 1 Lerspand 1 M. og 5 Par Thekopper og Thepotte 2 M. I Gjæstekammeret: 1 blaamalet Himmelsengested 2 Rdl., 1 rødstr. ulden Overdyne 6 Rdl., 1 graastr. og 1 rødstr. linnede Underdyner 8 Rdl., 1 lang Hoveddyne 1 Rdl. 2 M., 2 Hovedpuder 2 Rdl., 1 blaamalet Egekiste 4 Rdl., 1 Hat 3 M., 3 blaa og graa Vadmelsfrakker 4 Rdl. 4 M. og tilsvarende 3 Par Buxer og 3 Trøjer, 1 Par Hvergarns-, 1 Par Manchesters- (Bomuldsfløjels-) og et Par Maroquins- (Saffians) Buxer, 1 graat Vadmels Slag 4 M., 1 Par Underbuxer og 1 Par Uldstrømper 4 M., 5 Veste og 1 Nattrøje 2 Rd., 1 Skjorte og en rød Hue 1 Rdl. I Bryggerset: 1 Trefod og 1 Ildklemme 2 M., 1 gl. Kobber-Kaffekjedel 1 M., 1 Lejle 1 M. 8, 1 gl. Gryde og 1 Urtskaal (? — til Humleafkog?) 1 M., 1 indmuret Kobber 1/2 Td. Kjedel 12 Rdl., 2 gl. Kar og 1 Mælkebøtte 2 M., 1 Øltønde og 1 Tragt 1 Rdl. og 3 Sold 1 M. 8. I Pige- og Karlekamrene: 1 Over- og 1 Underdyne, 1 Par Lagener og 1—2 Hovedpuder hvert Sted. Paa Loftet: 1 Rok og 1 gl. Tønde 1 M. 8. I Huggehuset: 1 Slibesten, 1 Høvlebænk, 1 Spade, en Del Huggetøj, 1 Dejntrug og 1 Kar, Alt 3 Rdl. I Loen: 1 Seletøj 2 Rdl., 1 justeret Skjæppe 1 Rdl., 1 Kornsold og 1 Fork 1 M. 8. I Gaarden: 1 Harve og 1 gl. Plov 3 Rdl. 2 M. I Stalden: 1 gl. sort Hest og 1 gl. brun à 15 Rdl., 1 gl. Seletøj 1 Rdl., 1 Bøgekar 1 Rdl. og 1 Arbejdsvogn m. Tilbehør 20 Rdl. I Marken: 3 11—12 Aars Køer à 10—15 Rdl., 1 Kvie 8 Rdl., 1 Kalv 3 Rdl. og 3 Faar m. 6 Lam 10 Rdl. Ved Registreringen i samme Bolsted 15 Aar senere nævnes omtrent samme Indbo og Besætning til omtrent samme Vurdering; dog er af Gaardens 2 Heste den ene, en sort, 8-aarig Hoppe, sat til 55 Rdl. og de 3 Køer til 15—20 Rdl.; en Del mere Inven-

Svendborg Amt 1923

tarium er yderligere listeført: 1 Egeslagbord, 8 Stole flere, hvoraf 2 polerede, 3 Rokke og 9 Skilderier flere, mere Kjøkkentøj og Sengetøj, 9 Duge og 1 Haandklæde, Manglebræt, Valkefjæl, Hakkebræt, Persejern, Lyseform og -buk, 2 Uldsaxe og 1 -kurv, 2 Riste, Kobbersi, Kærne, Karstol, 2 Mængebaljer, Saltbalje med Laag, Mæsketønde, flere Siebøtter og Lejler, 1 Skærekiste, 1 Hjulbør, 1 brunmalet Fjællevogn m. Tilbehør 35 Rdl., 1 Slæde og 1 Rapsslæde, 1 Stige, 1 Skuffe, 1 Skovl og 2 Hakker m. M.; istedenfor Mandens ovennævnte Klædningsstykker er optaget Konens: 7 Hvergarnskjoler à 2—3 Rdl. (3 blaa, 1 lyseblaa, 1 brun- og 1 rødstribet og 1 grøn), 14 Korsklæder, 22 Tørklæder (røde, blaa, sorte), 14 Forklæder, 3 Huer og 1 Par Strømper. — I et Husmandshjem paa Vskj. Mark med knap 2 Sk. H. og 1 rødbroget Ko til 12 Rdl. og 1 Faar m. 1 Lam fandtes 1834 omtrent det Samme som i nævnte Bolsted; — yderligere 1 Slagbænk, 1 Æbleskivepande, 1 Haspe, 1 Hegle og 1 Skagefod; den afdøde Kones Klædebon bestod kun af en grønstr. Kjole, 4 Korsklæder, 1 hvidt Forklæde, 3 Blaarlærreds Særke, 1 Hue, Tørklæder og Trøjer (Hvergarns, Kattuns og Kambriks). —

No. 10. Lambert Frederiksen v. Haven 1729—38.

Han var Søn af Præsten ved Frue Kirke i Odense, Provst Fr. Chr. v. H., „en Sandheds Prædikant, hvis Mundheld var: „Frygt Ingen, naar Du gjør, hvad Ret er", og som temmeligt tydeligt sagde sin Hjertens Mening i sine Prædikener, dem han Ord fra Ord skrev til sin højeste Alderdom, anvendende endog en Del af Natten derpaa; af egne Midler bortgav han til en Prædikestol, nyt

Svendborg Amt 1923

Hospital og ny Kateketbolig i Odense, samt til ny Ladebygning i Præstegaarden." Foruden Lambert og Niels, Professor i Græsk ved Odense Gymnasium, havde han 5 andre Sønner, der alle bleve Præster (i Odense, Horne i Jylland, Vestervelling og Sorø, samt i Felten) og 2 Døtre, der bleve Præstekoner; Præsten i Sorø blev Fader til 2 Præster, Bedstefader til 1 og Oldefader ligeledes til 1 (paa Lyø), saa at det blev en i Rum og Tid vidt udbredt Efterslægt af Præster og Præstemadamer, der stammede fra Odense Frue Præstegaard. Om Præsten i Horne og hans Eftermand hed det i en Præstevise: „Hr. Mølmark var Sølv, men v. Haven Guld; — nu ligge de begge i sorten Muld." Lambert, næstældst af 12 Søskende, var født i Odense 1695 og opkaldt efter en samme Aar afdød Broder til han Farfader, i hvis Hus Faderen var opdragen, Lambert v. Haven, der som anseet kgl. Generalbygmester — „den dreffeligste (fortræffeligste) Mester i Verden i Tegnekunsten" — opførte Vor Frelsers Kirke i Kjbhvn. (dog uden Taarnet), men ikke oplevede Fuldendelsen 1696 (efter 14 Byggeaar). Vor Lambert blev Student fra Odense 1713, Kand. 17 m. 2den Kar. kaldet paa Sukcession 29.—5.—22 som pers. Kap. i Vskj.-Ulb. og 14.12.—29 som Sognepræst. Faderen viede ham 18.—10.—25 til Maren Wielandt, som i sin 36 aarige Enkestand kun havde 18 Rdl. 2 M. i Kaldspension og døde 10.—2.—74, 78 Aar gl, i et Fæstehus i Vskj. paa Egeskovs Grund (— „det Hus ved Hospitalet, som fordum var Kirkelade.") og blev begravet ved Degnestolen i Vskj. Kirke, hvor ogsaa Liget af hendes ugifte, ældste Datter Pernille Elisabeth — f. 1728, død 1783 i Vester Mølle — blev nedsat (De 2 andre Døtre vare Ædel Marie f. 29. og og Birthe Cathr., f. 30 —). Marens Broder Joakim var gift med hendes Mands Søster Anna, saa at der

Svendborg Amt 1923

var dobbelt Svogerskab mellem de to Præster. Hendes eneste Søn Fr. Christian f. 27, kun 11 Aar ved Faderens Død, Orientalist og tit. Professor, var som sprogkyndig, sammen med 4 andre Lærde, paa en af Kong Frederik V bekostet, videnskabelig Rejse 1761 til Østerlandet og døde i Mekka i Arabien 1763. „han synes forøvrigt ikke at have været Hvervet fuldt voxen, hverken hvad Kundskaber eller personlige Egenskaber angaar, og hans Bidrag til Rejsens Udbytte indskrænkede sig væsentligst til Indkøb og Hjemsendelse af især arabiske og hebraiske Manuskripter til det kgl. Bibliotek." —

— v. H. ombyggede c. 1730 *Præstegaardens* østre Længe (– atter ombygget af Nr. 15) og havde Avlingen bortforpagtet en Tid. Paa en, i samme Format 1830 fornyet Vindfløj stod L. V. H. —

Det var *Pietismens* Dage. „Der maa siges, hvad man vil — udtaler R. Søkilde — om den tvungne Religiøsitet i Christian VI's Tid, saa er det dog vist, at den medførte sin Velsignelse og bidrog, særligt i Bondestanden, til, at Udsvævelser og Laster fik et Knæk", — bl. A. ved Forbud 1730 og 35 mod Julestuer, hvor — som Holberg siger i „Julestuen" — „mange Jomfrudomme gik af Stabelen." I v. Havens 9 Præsteaar fødtes kun 11 uægte Børn i hans Pastorat, gjennemsnitligt 1 à 2 aarligt; men i det efterpietistiske 19. Aarh. gik Gjennemsnitstallet stadigt opad til 6 á 9, indtil det kulminerede i Tiaaret 1862—71, da Krigen indfaldt, med over 11, hvorefter det atter dalede til knap 4 i 1902—11. — 1736 indførte, som bekendt, Kong Christian VI Konfirmationsordningen her i Landet, og v. H. maa da have foretaget de første Konfirmationshandlinger efter det Nye i Vskj.-Ulb. Allerede 1706 havde Fyens Biskop Chr. R. Müller (— ikke Biskop Niels Bang og ikke 1670 som i

Svendborg Amt 1923

Pontoppidans Annaler —) søgt at indføre en Konfirmationsforretning i Stiftet og indhentet Præsteskabets Betænkninger derom; men de fleste Præster havde anseet den nye Ritus for overflødig, og Provst Wielandt havde med 2—3 Linier erklæret, at „hans Mening var konform med disses". — 1737 i Maj visiterede Biskop Chr. Ramus i Vskj. Kirke, hvor Menigheden fra Annexet ogsaa var tilstede. „Ungdommen fandtes forsvarligt oplyst; begge Kirker i god Stand; de Fattiges Væsen uden Klage; begge Sogne behøvende Skoler. Iøvrigt førtes mellem Præsten og Menigheden ingen Klage." Samme Aar oprettedes det pietistiske Generalkirkeinspektionskollegium, som bl. A. skulde paase, „at den gejstlige Stand rensedes for alle uduelige, uvidende og forargelige Præster." V. Haven angav sig selv for Kirkeinspektionen „for at have besovet et Kvindfolk," som ogsaa udlagde ham efter hans Død, og blev indkaldt til Kjbhv. (— vistnok samtidigt med den „nachlassige", forargeligt levende Præst Oluf Lerche i Aunslev) — „for at skulle prædike for det kgl. Herskab" (?), men han kom ikke længere end til Nyborg, hvor han „gik fra sin Forstand", „faldt i et delerium" (Sindsforvirring), og blev ført tilbage til sit Hjem, hvor han døde faa Dage efter 7.—3.—38, behandlet af Læge Hee fra Odense. Da han kjørte ud af sin Præstegaard, skal han — som en David — have bedet: „O, Jesu! for Din Pine — og for Din uskyldige Død — forlad mig Synderne mine! — frels mig fra den evige Død!" Den ulykkelige Mand havde været dobbelt forpint af Samvittighedsnag og af Pengenød, — det Første som Følge af Brøden og den derved forvoldte Bedrøvelse hos Hustru og Børn, Søskende (hvoraf mindst 6 endnu levede) og den 73-aarige Fader (som knap et Aars Tid efter afgik ved en Død, som Sorg over Sønnen ikke usandsynligt

Svendborg Amt 1923

har fremskyndet), — det Andet i Forbindelse med Tanken paa de mørke Fremtidsudsigter for Familien fra et forgjældet Hjem, naar han var uden Embedsindtægter. Allerede 1731 havde han opnoteret Laan á 1—300 Rdl. hos 10 forskjellige Mænd, Plukgjæld og Renter 100 Rdl. og 150 til Enkekassen, — i Alt 2230 Rdl., vistnok foruden 2726 Rdl. laante hos 4 andre Kreditorer; ovenover Fortegnelsen har han skrevet Sukket: „O, Gud hjælpe mig fattige Mand!" I de flg. 5—6 Aar synes Gjælden bragt betydeligt ned („— O, Gud skee Lof!" —); men ved hans Død var Boet dog „i slet Tilstand": der resterede Folkeløn for flere Aar, Renter af Obligationer (f. Ex. til Svogeren Seignør Niels Basse paa Rødkilde, se S. 94) og Penge for Lotterisedler (!) og for Medicin i 1731 og 38 fra Apotheker kgl. Agent v. Westen i Odense*). Dødsboets Midler, private og embedsmæssige, — 1954 Rdl. 2 M. 15 Sk. — strakte ikke til „at fornøje" alle Kreditorer. Ved Skiftet 1738 (sluttet Marts 40) fremlagdes mange Laanebeviser á c. 100 Rdl. og Regninger. og man faaer at vide, at v. H. (— som maatte stille Pant hos Andre, medens det Modsatte havde været Tilfælde med Svigerfaderen —) havde pansat til Raadmand Borring i Svendborg 1 Guldkjæde for 100 Rdl. og 20 myntede Guldpenge (Speciedukater); — til Løjtnant Thunø i Faaborg for 30 Rdl. 1 Sølvlommeværk, 1 Sølvbæger, 1 Guldskjorteknap, 3 smaa Diamantringe (som v. H.s Broder i Odense kjøbte for 35 Rdl.) og nogle „Sølvskeder"; — til Joh. Bluhme smsteds for 8 Rdl. 1

*) Under Czar Peter den Stores Besøg i Odense logerede han hos Peter v. W., som beærede ham med et Fyrværkeri til 4000 Rdl.; Regeringen havde lovet Erstatning, men holdt ikke sit Ord; da v. W. heller ikke kunde faa noget af Czaren, sagde Folkevittigheden: „dengang har Peter v. Osten snydt Peter v. Westen."

Svendborg Amt 1923

Sølvuhrværk; — og til Hans Ibsen i Egneborg for 50 Rdl. 1 Sølvpotte med Laag, 1 Sølvskaal, 1 Sølvæske med Laag, 2 Sølvbægre 6 Sølvskeer, 1 Sølvthedaase. — Alt 102½ Lod Sølv, — og en Bog med Sølvbeslag, — saa at det har tømmet i „Egeskabet med Sølvtøj," der rimeligvis var Arvegods efter Svigerfaderen. Møblerne vare vurderede til 587 Rdl. 3 Mark 12⅔ (!) Sk. og solgtes paa Auktion for 818 Rdl. 4 M. 4 Sk. Det pantsatte Sølvtøj indbragte 97 Rdl., og Bøgerne 125½ (1 Rdl. da svarede omtr. til 7½ Kr. nutildags). I Stalden fandtes 4 Heste, Hestetøj med Messingbeslag, Sadel m. M.; i Kohuset 6 Køer, 1 Kvie og 1 Kalv (foruden Kvier og Faar paa Græsning paa Klingstrup); — andensteds „1 Færredsvogn (Rejsevogn), 1 gl. Vinervogn (?), 1 gl. Cane, 1 ubrugelig Cariol"; — i Bigaarden 3 Bistader i slet Tilstand; i Haven „to store Stenbilled (?) og en Solskive." —

No. 11. Johan Jørgen Henriksen Behmann 1738—45.

Forpagtersøn, f. 6.—9.—1706 paa Lykkesholm i Ellested (ikke Skovsgaard i Espe) privat undervist til 17, Student fra Sorø 24, Kand. 30 med Non, ordin. 5.—8.—33, Sognepræst i Herringe 22.—5.—33. og i Vskj-Ulb. 31.—3.—38; „en meget nidkjær og retsindig Guds Mand"; fristede selv 1740 den grasserende Sprinkelsjuge (tyføse Pletter i Huden), hvoraf 4 Skoleholdere i V. Aaby døde i Løbet af 10 Maaneder 1739—40 og endnu 1781 dobbelt saa mange i Katterø som ellers; død 24.—11.—45. „meget hastigt." Hans første Hustru Amalia Christiania Winterberg, Præstedatter fra Saxkjøbing, „døde 3.—3.—42 Kl. 1 Efterm. i min (Mandens) Fraværelse ef-

Svendborg Amt 1923

ter 5 Fjerdingaars udstanden Svaghed, efterladende mig 3 umyndige Sønner, af hvilke den ældste er 5 Aar. Som vi have været samlede i ét Hus og én Bolig, saa lade Gud os samles til én Himmel og Herlighed"; — „9.—3. —42 blev min udi Live høy-Elskelige, fromme og fornuftige og exemplarisk gudfrygtige Hustru begraven udi Kirken under Skriftestolen ved Muren. Ved Siden ved Alteret begjærer jeg mine Efterladte vilde lade mig begrave". — B. var neppe upaavirket af det herrnhutiske Røre i Faaborg og Nord paa omkr. 1740 (se Lundbye: „Herrnhutismen i Danmark", 1903) Pontoppidans Katechismusforklaring indførtes allevegne i hans første Præsteaar i Vskj., og i hans tredje udkom Sammes Psalmebog som Tillæg til Kingos og toges snart frivilligt i Brug; — private gudelige Forsamlinger holdtes og vare tilladte, naar Forordn. af 1741 iagttoges. — B.'s anden Hustru Karen Jørgensen Wichmann var Præstedatter fra N. Lyndelse og Søster til Præstekonen i Ollerup, født i Egense og anden Gang gift med B.'s Eftermand; — hendes Børn med B. vare Amalia Christiane (levede 1783 i Ollerup Præstegaard som ugift), Maren Basse (gift i Middelfart) og Johan Jørgen (var 1779 Klokker og Kateket i Middelfart), som alle 3 levede 1774 og da fik til Deling sammen med Moderen 2862 Rdl. Ved B.'s Død var det ældste Barn (af første Ægteskab) Carl kun 8—9 Aar, og det yngste, Johan Jørgen, kun 7 Uger. Ved Skiftet boede Børnenes Farbrødre i Husum (Kaptajnløjtn. Henrik B.) og i Norge (Sorenskriver Chr. B.), en Faster var Præstekone i N. Søby, og en Moster Jfr. Anna Cath. Wichmann gav Attest for, „at hende var skeed al Høflighed og Kjærlighed i Hr. Behmanns Hus". Sønnen Carl blev Præst paa Drejø 1773 og 74 gift med Præstedatteren fra Ø. Skjerninge Joh. Juliane Struck, som efter Mandens

Svendborg Amt 1923

Død 88 ægtede 1801 Enkemanden Møller Søren Jensen i Vestermølle og døde 1840 som Enke, 82 Aar gl., „en meget agtværdig gammel Kone"; — hun havde optaget i sit Hus Søsteren Else Frederikke, som, efterat have været Husjomfru paa Hofapotheket i Kjbhvn. hos sin Familie og derefter opholdt sig hos Broderen i Ø. Skj. Præstegaard († 1815), døde i Møllen 1829, 75 Aar gl., „en meget agtværdig og godgørende Jomfru". —

Vester Mølle, som tidligst var en af de gamle Vandmøller, der som Krongods laa spredte over Landet, pantsattes 1540 og 51 af Kronen til Nakkebølle (S. 49) og solgtes noget senere til Flintholm (?), hvis det er den Mølle, som Claus Bryske paa Flintholm havde ladet opbygge, og hvorom han fik Trætte med Ejler Rønnow paa Hvidkilde, hvorfor 6 Mænd skulde undersøge, „om den er saa lovlig opsat med Støvning og Gravning, at den bør holdes ved Magt"; — c. 1590 hørte den ialtfald under Flintholm (S. 47), kom efter gjentaget Ejerskifte (S. 86), til Egeskov og beboedes af flg: kjendte Møllere: Hans Knudsen 1641, Peder Pedersen 1660,*) Jens Matzen 1688 og Peder Jørgensen Kro(a)g 1695. 1741 tilskjødedes Møllen af Møller Jakob Jakobsen (som 1757 boede i „Skolehuset") til den 25-aarige Christian Rasmussen Voigt, „Urtegaardsmand" paa Fjellebro,**) † 1768, 52 Aar gl., begr. i Vskj. Kirke under de øverste Mandfolkestole, hvorfra hans Ligsten, hvorpaa staaer: „Saa hjælpe os Gud af Verden ud,

*) Hans Datter Mette var gift 3 Gange: med den S. 79 nævnte Herredsfoged i Ullemose Laurits Andersens Søn Niels Lauritsen i Graasgaard i Ballen, med Stokkemand Rasmus Rasmussen i Ullemose (S. 115) og med Peder Andersen smsteds.

**) Utvivlsomt beslægtet med ham var den ansete, 1859 afdøde Agent Laurids Voigt i Faaborg, Stænderdeputeret, R. af Db., Legatstifter, Æresborger i Byen, Fader til H. C. Andersens Ungdomskjærlighed 1830 Rigborg Voigt og ihukommet ved Anlægget „Voigts Minde" i Faaborg.

Svendborg Amt 1923

af Syndsens Land; til Himmelen os førte hen vor Frelsermand", er udflyttet til Vaabenhuset. Et andet Minde om ham er en Vindfløj fra 1743, som nu er indlemmet i Svendborg Museums Samling,*) men hvoraf Apotheker Sibbernsen har anskaffet en Gjenpart, som nu staar paa Staldens Tag. Voigts Enke Anna Nielsdatter, som havde begyndt sit første Ægteskab med dødfødte Børn 1742, 43 og 45, og som døde 1800, 78 Aar gl., giftede sig igjen med tidl. Forvalter paa Fjellebro Søren Jensen, † 1821 som „hæderværdig Olding", 81 Aar gl., efterat at have været i Møllen i over 1/2 Aarh.: „hans Retsindighed, Gudsfrygt og exemplariske Vandel gjorde ham almindeligt elsket og agtet" (Ligtalens Text 2 Kor: 1,12). Efter hans Død gik Møllen over til hans Steddatters Mand Johan Jørgen Rasmussen, † 1834, 59 Aar, hvis Enke Dorothea f. Behmann fra Drejø (se S. 126; † 1855, Svigermoder siden 43 til Assistent ved Strandtoldopsynet i Vskj., cand. phil. Chr. G. Brünnich) solgte 1843 til Kammerraad Diderik Lau (f. 1819, † 1901, g. 46 m. Anna Sophie Augusta Corfixen fra Hvidkilde Mølle † 1872), hvis Fader Møllebygger Hans Dideriksen Lau i Skovsgaard i Stenstrup S., † 1853, 73 Aar, var kommen herind i Landet fra Holsten for at bygge paa Skjoldemose den første hollandske Oljemølle (— et for Godsejeren uheldigt Aktiv —), som senere flyttedes til Sønderborg. Vestermølle fik en ny Hovedbygning 1858 og nye Avlsbygninger 1850—66, opførte af Kammerraaden, og overdroges 1895 til hans Søn Løjtnant Hans Corfixen Lau, ved hvis Død 1915 Enken Eleonora L. f. Dreyer fra Kolding solgte til Præstegaar-

*) I Museet findes, foruden Fløjen, fra Vskj.-Ulb. i den historiske Tid kun en af Postkontrahent Jeppe Jeppesen indsendt Trælygte og en af Møller Hans Lau skænket malet Tærskel mrk. S. A. D. 1850.

Svendborg Amt 1923

dens Forpagter Chr. Hansen fra Langeland (g. m. Gjertrud Andersen fra Hindsholm), i hvis Tid Udhusene nedbrændte 1920, og som er den tredje Sogneraadsformand*) med Bopæl i Møllen. —

„1740 Dom. 1 Adventus (første Adventssøndag) blev publice absolveret Niels Nielsen Raun, fordi han havde forført de andre Sognemænd i Ulbølle til at holde en saa af den gemene Mand kaldet *„Stæfnebøn"* formedelst noget Skov hannem var bortstaalet, paa hvilken Maade han mente at udlede Tyven. Paa min (Behmanns) herom indgivne til Hans Højærv. Hr. Biskop Ramus blev resolveret, at han som Hofved-Mand for den syndige Handel skulde udstaa Kirkens Disciplin. De andre forskaanedes med Løfte om aldrig at ville forøve sligt ugudeligt Væsen. Desuden foreholdtes fra Prædikestolen samtlige Tilhørere, hvor højligen de forsyndede sig mod Gud med at holde saadan Banden og Stæfne-Bøn. Gud give, det maatte frugte, at ikke mine kiære Efterkommer i Embedet friste saadan sorrig, gremmelse og modstand, jeg har haft i denne Sag". Denne „Stæfnebøn" var maaske i Forbindelse med eller i Lighed med den ogsaa her i Egnen brugte, overtroiske Skik „at lade Soldet gaa" (paa et opad holdt Blad af en udslaaet Uldsax) til Udfindelse af Tyvene. Endnu c. 40 Aar efter dømtes to sjællandske Husmandskoner til 1 Rdl.s Mulkt til de Fattige for samme Brøde; Præsten vilde, at de skulde staa aabenbart Skrifte; men Biskoppen, at de skulde staa en Time i Gabestokken før Gudstjenestens Begyndelse. 30 Aar før havde 3 Koner og 6 Mænd i Snoldeløv maattet staa aabent Skrifte for at have ladet Soldet gaa rundt for at opdage et Tyveri. —

1742 absolverede Behmann Jørgen Jørgensens Hustru,

*) Hvem Adgang til Sogneraadsarkivet skyldes Tak for.

Svendborg Amt 1923

„som, da hun vilde gaa et Ærinde i Byen, havde sat sit lille Barn paa en Stol ved Ilden, hvori det faldt og blev brændt til døde". —

No. 12. Laurits Jørgensen Cruckow 1746—73.

Han var født 5.—1.—1721 i Skanderborg som Søn af Jørgen Christensen Cruckow og Cathrine Lauridsdatter; — Faderen var utvivlsomt af den Præsteslægt, hvoraf der i 4 Slægtled var Præster med Navnet Cruchow i Notmark paa Als fra 1550 til 1701, og hvori Fornavnet Jørgen var almindeligt. Adelsslægten Cruchow — se S. 54! — var uddød 1621. Laurits blev Student fra Horsens 1742, Kand. 45 med non, kaldet af Etatsraadinde Krag til Skjoldemose og Egeskov 5.—1.—46 („min Fødselsdag") „ved Guds Forsjun" til Vskj.-Ulb. og gift med Formandens Enke, som blev begravet „fra sit eget Hus i Vesterskjerninge" 30.—11.—79, 57 Aar gl. Foruden dette Hus og 2 andre med Jord (— assur. for 250, 160 og 120 Rdl. —), hvoraf ialtfald de to kjøbtes 1779—80 af Svogeren i Ollerup, Præsten Fønss, gift m. Nik. Jørgensd. Wichmann, synes Cr. at have ejet en Gaard i Svendborg og et Hus i Slæbæk. Ved Faderens Død 23.—3.—73 vare hans egne 2 D. og 3 S. fra 13—14 til 25 Aar, og ved Skiftet s. A. var c. 3000 Daler til Deling, hvoraf Enken fik 1786, ældste Søn Fr. Chr. 305, de to andre Sønner Jørgen og Niels hver 298 og Døtrene Charl. Sophie og Karen hver 150. Ved Moderens Død „gav Børnene Afkald paa Mødrenearv"; – Auktionen 1780 indbragte dog 644 Rdl. for Effekter og 850 for Husene. Fr. Chr. var da „Student i Kjøbenhavn", Jørgen „i Tjeneste hos Amtmanden paa Lolland", og Niels

Svendborg Amt 1923

„Student og Skoleholder paa Falster"; de to Døtre umyndige. —

Af Skifteprotokollen 1773 sees, at det var Parykтiden: i Præstens Studerekammer laa „4 sorte Paruquer, 1 Parug og Krave." Moden havde vundet Sejr over Kirkens tidligere Modstand; thi Roeskilde Landemode 1628 havde vedtaget, at „man bør vogte sig for den nye, franske Parykmode, samt andre underlige Forfængeligheder". Sjællands stive Biskop H. Bornemann (1693—1710) havde ivret stærkt mod Parykker paa Prædikestolen; men selv bar han et langt og bredt, hvidt Skæg, som han paa sine Rejser og om Natten forvarede i en rød Fløjelspung. — Navnedage vare da stærkt paa Retur til Fordel for Fødselsdagen, som der tidligere var lagt liden Vægt paa, saa at kun Daabsdagen indførtes i Kirkebogen; — selv Biskop Bircherod i Aalborg, en Professorsøn, kjendte ikke sikkert sin rette Fødselsdag i 1658; dog skreves omkr. 1660 Bindebreve til Fødselsdage i Familien Brahe paa Hvedholm. — Af et „ringe, dog velment *Bindebrev* til Velærv. Hr. Cruckou paa hans Navnedag d. 10. August 1750" fremgaaer, at Velærværdigheden kunde gaa ind paa Spøg, og at *Kaffe* og *The*, som bleve bekjendte i Danmark 1665 og — i Begyndelsen kun forhandlede paa Apothekerne som en Sjeldenhed og kun serverede i fornemme Huse som Morgendrik (1697) — først fik almindeligere Indgang i Byerne fra midt i 18. Aarh. og endnu senere paa Landet, allerede i Cr.s første Præsteaar bleve nydte i hans Hus, dog kun som festlige Drikke; — om han ikke kunde tyde et forelagt Spørgsmaal, „da siger hand ey Ney, — jeg jo maa noget nye — af Cafee og af The — en Eftermiddagstid; — Saa vil jeg faa at see — hans Gavmildhed saa blid . . ." Istedenfor Kaffebønner og Theblade brugtes tidligere paa Landet Hyldeblom-

Svendborg Amt 1923

ster og Krusemynte. Der fortælles, at en Kone i Sønderjylland noget efter Cr.s Tid fik nogle Kaffebønner forærede af sin Kjøbmand med den Besked, at de skulde brændes; hun brændte dem ganske vist, stødte og kogte dem i en Potte, men siede Vandet fra og kastede det bort, medens hun satte Grumset frem som Grød med et Smørhul i Midten og med Mælk til (— efter Fejlberg —). — Om *Fyenboernes* samtidige (i Fyrrene) Særpræg, Levemaade og Klædedragt oplyser „Danske Atlas" III, 1767, hvortil Nr. 13, da Præst i Ollerup, Ophavsmand til Stednavnet „De fyenske Alper", indsendte Bidrag. „Skjønt de ligesom Bonde-Standen overalt heldst blive ved det gamle og ikke gjerne følge noget nyt Forslag til anden Omgang med deres Agerdyrkning, saa ere de dog nesten alle omhyggelige for deres Næring, stræbsomme og arbejdssomme, troe og tienstagtige, godgjørende mod Fattige, hjælpsomme mod hverandre og mod Øvrigheden troe og ærbødige, gjørende deres Gjerning med Lyst og Munterhed, saafremt de vel begegnes og opmuntres. Hvis ikke, lade de Hænderne snart synke, ja bringes vel til Haardnakkenhed; thi de have ikke saasom de Sielandske og Laalandske Bønder nogen Tid været vornede (forpligtede til at forblive paa den Herremands Gods, som de tilhørte, og som endogsaa kunde sælge dem), men stedse et frit Folk . . . Almuens Huld og Vext er største deels fyldig og anseelig, og Complexionen (Legemsanlæg) ikke usund, ligesom det frugtbare Land forskaffer Anledning til god Mad og Drikke . . . Foruden Mellemmad spise de dagligen tre fulde Maaltider, hver Gang to Rætter, men deri ikke saamegen salt Sild som andre Øeboere, hvorfor deres Blod er mindre usundt. Boghvedegrød og Erter giøre en god Deel af deres daglige Føde. Martz-Maanets Øll ville de have om Høsten. Most, Miød og

Svendborg Amt 1923

Melske (Blanding af Honning el. Mjød og Øl el. Vin) er dem ingen usædvanlig Drik. Paa Brændeviin have de fleeste vel Smag, men giøre dog sielden nogen Exces (Overmaal) deri. I de fleeste Huuse finder man høyt opredte Senge, fuldstoppede med Gaasefier, samt got Linnet, og venlig Adfærd mod fremmede. I Klædedragt haver Bonde-Standen nu omstunder nesten overalt antaget samme Facon, som i Kjøbstederne er brugelig; dog findes blant de Fyenske Bønder nogle, som aldrig bære Kiortler med Folder og Knapper, men allene Kofter eller lange, viide og aabenstaaende Trøyer, gemenligen af hviid eller sort Farve; derunder bærer de 2 à 3 røde, blaae eller grønne Undertrøyer, besyede med Skruebændler og besatte med smaae Sølv-, Tin- eller Beenknapper. Quindfolkets ældste Dragt sees endnu kiendeligst paa Landets Udkanter eller længst fra Odense, saasom paa Hindsholm og i Horne Sogn, hvor Konerne bære et eget Slags krigede (bugtede) Huer og have deres Skiørter saavelsom Altergangs-Kaaber lagt i mange Folder og Kruser, som til den Ende erc persede. Det Fyenske Quindekiøn roses for Husflid og særdeles Fliid i at spinde, væve og tildeels selv farve baade deres egne og Mandfolkenes Klæder, samt at forfærdige adskillig Slags hiemgjorte, stribede Stoffer og andet Tøy, hvilket særdeles er kommet i Brug, siden det udenlandskes Indførsel er forbudet til bedste for de indenlandske, offentlige Fabriqver . ." —

Faa Maaneder efter Cruckovs Tiltrædelse af Embedet i Vskj.-Ulb. skiftede Folkelivet Charakter ved den pietistiske Christian VI's Død: Forlystelser, Dands og Skuespil kom igjen i Brug; bl. A. blev Bøndernes Lystighed med at ride Sommer i By udtrykkeligt atter tilladt (1748) som „en liden, sømmelig, med deres Stand overensstemmende Fornøjelse"; „det blev ikke mere et Gudfrygtig-

hedstegn at hænge med Hovedet; men Halsen begyndte at blive lige paa de Fleste." Den unge, 25-aarige Præst i Vskj. kom da fra først af til at virke i en mere tvangfri, livlig og munter Tid. —

Cr. har ikke ført nogen bevaret *Kirkebog* i sine sidste Præsteaar 1761—73; men hans Eftermand har forfattet en Fortegnelse over samtlige Fødte i det Tidsrum og indført den i Præstens, for Vskj. og Ulb. fælleds Kirkebog for 1773—1813, fra hvilke Aar tillige existerer Degnens Exemplar for Vskj. Sogn. Cr. var dog i 1761 kun 40 Aar, og han synes at have været en baade læsende og skrivende Mand. Hans Bogsamling bestod af 66 Folianter, 73 Oktaver og 9 Duodezer, og hans Optegnelser i en lille Bog fra 1755 i Landsarkivet, hvoraf flere Uddrag gjengives i det Flg., vidne om hans Interesse for Lokalhistorie. I han Indberetning s. A. (— i det kgl. Bibliothek —) findes følg. Notat: „Sognets Tilstand er mdlg. . . . Her findes ingen Sundhedskilder enten fra de Papistiske Tider eller nuvær. Af Steen, som er opgravet af Jorden, har jeg 3, som giver en Idee om Striids Hammere og ere gjorde med menniskers Hænder, funden 6 til 7 allen dybt i Jorden." —

Cr. havde — ligesom Formanden — Præstegaardens Avl bortforpagtet, hvorfor han nedbrød et „Korslad" (Lade). Om *Kaldets* Beskaffenhed skriver han Flg.: „Foruden Plougbrød, Almissebyrd og Paaskebrød, som i gammel Tid er Præsten frakommen, er da nu af Herskaberne frataget de 2 Parter af Bellekornstienden (Bælgk.), som han af Arilds Tid nydet haver, hvorpaa er taget Thingsvidne, og er skeet, da Matz Rasch var Ridefoged paa Egeschou" (c. 1690; 1698 var han paa Flintholm). Desuden afbrød Rødkildes Ejere Tid efter anden 4 Gaarde i

Svendborg Amt 1923

Ulbølle By*) — Stou-, Munke- og Skræddergaardene og Peter Thomsens —, hvoraf den aarlige Afgift paa 12 Pd. Korn, 3 af hver Sort (— 1 Pd. Rug og Byg var 2 Tdr., af Havre 4), „ganske er gaaet under", fratog Brydegaard og Niels Rasmussens (Hvidkilde tilhørende) Gaard nogle Agre og nedlagde 1719—21 tre Gaarde i Oure, „de bedste i Sognet", hvis Marker — godt 8 Tdr. H. — udlagdes til Græsning for Rødkildes 200 Køer, hvorover Præsten lider ikke liden Skade, og der kun (?) ydes ham 10 Rdl. for Offer, Kvægtiende og anden Præsterettighed." Men ifølge Aftale 11.—8.—1721 mellem Rødkildes Ejer Børge Trolle paa Nakkebølle og Provst Wielandt skulde Præsten nyde den sædvanlige Tiende in natura af de 3 Ouregaardes Grund og Krogene, samt — personligt — have de 10 Rdl. aarligt, — og ifølge mundtlig Akkord betaltes aarligt 20 Rdl. for Korntienden i Cruckovs og hans Eftermænds Tid. Ved Kontrakt for 16 Aar mellem Jens Lange paa Rødkilde og Cruchow bortforpagtede denne 1751 Ulbølle Sogns Præstekorntiende (Annexgaardens indbefattet) og Rødkildes Korntiende til Lange for 105 Rdl. (1755: 130) aarligt; men L. vilde ikke have de 10 Rdl. betragtede som Rettighed eller Skyldighed, men kun som frivillig Gave „for at give Velærv. Hr. Cruchow en Prøve paa et kjærligt Venskab". Efter Akkord fik Cr. desuden for Kvægtiende af Annexgaarden 1 Lam og 2 Gæs. — En Afgift paa 3 Ørter Byg ($4^1/_2$ Td.) af den ene af de tre nævnte Gaarde, „Olme (ikke „Ormmer" som i 4de Udg. af Trap) Oure Gaard" havde Ejler Rønnow paa Hvidkilde funderet 1551 til Halvering mellem Rektor og en fattig, faderløs Pebling i Faaborg Latinskole (— ved Kirkegaardsporten;

*) Forordn. 1682 forbød Hovedgaardes Udvidelse ved Bøndergaardes Nedlæggelse.

Svendborg Amt 1923

nedlagt 1740, da Afgiften overgik til Odense Skole; (Se S. 90; 1864 c. 62 Rdl.) (se Hofmanns Fundatser IV, 1839). — Ogsaa Strandhusene kaldes „Oure" i Matrik. 1688 og i D. Alt. 1767, 1610 „Ouffre", med godt $20^{6}/_{8}$ Td. H.; jvfr. „Rødkilde Oure" ved Holstenshus. „Oure" er det gammeldanske Ore, Orædreff, Offverdrefft ɔ. Fælled. —

Cruckows Fortegnelse og Paaskrift paa Amtsforvalterens Omgangsskrivelse, da samtligt Præsteskab 1749 skulde afgive Princessestyr, lød paa, at „det Højeste mine Formænd og jeg har kunnet beregne Vskj· og Ulb. Sogns Indk. og endnu bør sættes for, er c. 300 Rdl. Fra denne Sum fragaar . . . ." Dog sætter han „sit Kalds Angivelse" til 400 Rdl. ÷ 60 (Enkepension $33^{1}/_{3}$, Familieskat c. 16, Extraskat*) 6, akademisk Skat c. $3^{1}/_{2}$, Saltskat $^{1}/_{2}$, Doktorskat $^{2}/_{3}$). Kuriøs er hans samtidige Kaldfælles**) oprømt jamrende Paategning fra V. Aaby („Kirkehist. Saml."): „Tienderne, som er det Visseste under Guds Forsyn, kan ædes op af Tjenestefolkene, som behøves til Landvæsenet, og for at æde dem tilligemed Gaardens Avling faa de Offeret til Løn ovenikjøbet. De tre Højtidsofre reduceres aarligt; thi det er et staaende Gammelmandsord hos Bønderne: Kongen skal have Sit, Husbonden vil have Sit; skal det skorte nogensteds, faaer det at være paa Præsten. Og det er en vitterlig Sandhed, at over 48 Mennesker have en fuldkommen Byrde i at bære 1 Rdl. paa Alteret til Præsten. Som der da er Fattigdom blandt Bønderne, saa er det billigt, at

*) Den forhadte Extraskat var en Kopskat, der betaltes med 8 Skilling maanedligt af Enhver over 12 Aar, hvad enten rig eller fattig.

** Provst Claus Reenberg, ved hvis Barnedaab 1742 12 unge Karle og 12 unge Piger vare Faddere. og hvis to smaa Børn jordedes 1739 og 43 ved Kirketaarnet „7 Alen under Jorden".

Svendborg Amt 1923

Elias holder Faste og gaaer i Skind med alt Landet. Kaldets Tiender er 140 Rdl.; derimod svares Rente af Præstegaarden 25 Sletdaler; Folkeløn 106 Sletd.; 8 Menneskers Kost Aaret om kan da ikke regnes mindre end 200 Rdl., for hver 6 Sk. om Dagen, der er det Samme som en Fanges Kost; Studieskat og Cathedraticum („Gjæsteripenge") 4 Rdl.; en Fattiges Kost 15 Rdl.; Medicus provincialis (Stiftsfysikus) 4 M.; Enken 52 Sletd.; Heste, Vogne, Harve, Ploug, Kakkelovne, Sengeklæder, Stole, Bord, Kjøkken- og Bryggeredskaber, — hvilket vi laane Penge til og sidder og forrenter til vor Dødsdag; endelig Brød til Præsten med Hustru og Børn, til hans Stand og Familie, og Klæder og Ildebrand, koster alene c. 20 Rdl. Slutteligt da: Smeden skal have Tænger, og Præsten Bøger; men ikke har jeg oplagt i 3 Aar saa meget, som Brockmanns Postil kan kjøbes for; — hvorfra tage vi det? . . . Jeg svarer: det krediteres hos Kjøbmændene; Tjenestefolkenes Løn siddes inde med, og saa henhutler vi, indtil vor Bo findes mesten dels fallit ved vor Død. Gud bevare mine Eftermænd fra at dø af Svindsot, saasandt Aaby Kalds Intrader skaffer mig ingen Vattersot paa Halsen, eller Menigheden kan sukke over Mangel af Sjælesørgeres Nærværelse, saalænge der er ingen epidemisk Sygdom i Landet." —

1748 døde den gamle *Sognedegn* Anders Hansen i Ulbølle Degnebolig (med godt 2 Skj. H.), 80 Aar gl., efter at have varetaget sit Embede i 57 Aar, ligefra Nr. 9's Tid, haft Kirkejord i Fæste ($2^1/_2$ Skj. H.) og „syet" for Folk. Hans Børn med Anne Hansd. † 1735, 70 Aar, vare 1748: Hans Andersen, „boende i Vesterskj.", Peder i Volstrup, Anders død gift, Poul „aftakket Soldat", 1 D. gift paa Sjælland, 1 „halvtaabelig" og Margrethe (Maren ?) Sophie gift 1730 med Faderens Afløser, Student (1728)

Svendborg Amt 1923

Mogens Henriksen Bierg Barsmarch. Stervboets Indehavende efter Auktion var nogle og 70 Rdl. — foruden det Usolgte og Uvisse —, hvoraf fragik som bortskyldigt 59 Rdl.; hans Arvinger betalte alle Fordringer, „fordi Ingen af dem vilde deres sl. Fader skulde have den Skam i hans Grav, at hans retmæssige Gjæld ikke skulde blive betalt"; til Rest blev 17 1/3 Rdl. + det Usolgte til Deling blandt Arvingerne i 11 Søsterlodder paa c. 1 1/2 Rdl. og en Broderlod paa ca. 3; — Præsten fik 4 Rdl. for Ligprædiken, Degnen 1 1/4. —

Mogens Degn var Broder til Henrik Barsmarch (Sognedegn paa Avernakø i 52 1/2 Aar) og Søn af Degnen i Sørup Henrik Barsmarch (Præstesøn fra Tved) og Præstedatteren smsteds Anne Cathrine Mogensd. Bierg, hvorfor han kaldte sig selv og sine Børn med sin Moders Navn i ændret Form: Berg. Dog forsvandt det strøgne Efternavn ikke dermed i Ulbølle; thi 1813 døde „Anders Henriksen Basmark, fhv. Sognefoged i Ulbølle, 72 1/2 Aar gl.", Selvejer i Thorstofte og vistnok Degnesøn fra Avernakø*). Mogens Bergs Kone var ofte Gudmoder i Ulbølle, 1743 til 8 af 15 døbte Børn, 1774 til 7, 1746 til 6. Af Fadderlisterne ved hendes egne Børns Daab kan skjønnes, at Degnefamilien havde venskabelig Omgang med — foruden Ulbøller — Chr. Voigt's i Vestermølle (S. 127) og Degnene Jens Krag i Aaby, Peder Pilegaard i Ø. Skjern., Claus Vandel i Ollerup og Jesper Allenhøj (?) i Hundstrup. Mogens Degn døde 18.—8.

*) Hans Efterfølgere i Sognefogedbestillingen have været: Niels Rs. i Røjlegaard indtil c. 1817, Rasmus Ns. Norre i Stempelbjerg † 37, Hans Ms. Skade i Bondetofte c. 21, Carsten Carstensen Eggebæk c. 24, Bertel Ps. i Stenhøje c. 30, Niels Rs. i Krybekilde † 51, Peder Mikkelsen i Ellehøj, Dbmd. † 90, Jens Js. i Præstemose † 91, og Dbmd. Hans Johansen i Strandhuse fra 91.

Svendborg Amt 1923

—61, efterladende Gjæld; dog lovede Enken at give hver af sine 5 Sønner 6 Rdl. 4 M. (10 Slettedaler) og hver af de 2 Døtre en Seng med Sengklæder, og, da det var dygtige Børn, hjalp de sig selv godt frem i Livet. Af Døtrene blev Anna Sophie Krokone i Egeskov Kro, † 1823, og Anne Susanne Præstekone i Kjølstrup 1784, † 1817, „et priseligt Exempel paa Gudsfrygt, huslig Flid, Orden og Vindskibelighed". Af Sønnerne blev Christopher Fæster af Egeskov Mølle, Niels Regimentskvartermester og Overkrigskommissær, og Anders (frembaaren til Daaben af Præstekonen 1.—4.—44 i Ulbølle Kirke, † 1812) Ejer samtidigt af Hovedgaardene Sødringsholm med 28 Tdr. H. (kjøbt 1802 for godt 64,000 Rdl. og solgt 1808 for 90,000) og Demstrup med 40 Tdr. H. (kjøbt 1804 for 29,800 Rdl.) ved Randers Fjord; men han og hans Efterslægt hjemsøgtes af store Ulykker: selv blev han en værkbruden Mand, hans Enke (i 26 Aar) blev sindssyg, en gift Datter druknede sig selv i Sindsforvirring paa Hvedholm, Sønnen Jens satte Livet til ved Løbskkjørsel, og dennes Søn, Forpagter hos Sten Stensen Blicher og gift med hans Datter Malvine, endte som forarmet og fordrukken og havde kun en halvfjottet Søn. For Degnens ældste Søn Hans, døbt i Vskj. Kirke 17.—2.—1734 og død 1796, formede Livet sig som et Æventyr, saa at han muligvis er bleven Carl Baggers Model for Hovedpersonen i dennes Novelle „Min Broders Levned". Han drog 1756 til St. Croix, giftede sig c. 62 med en Kirurg og Plantageejer Grundells rige Enke, drev desuden indbringende Kommissionshandel og kom saa efter 9 Aars Forløb og efter Hustruens Død 63 tilbage til Danmark, — saa velhavende, at han, der 1761 havde som en god Søn og Broder understøttet sin Moder som Enke og sine Søskende med 1000 Rdl., kunde 1766 kjøbe efter

Gehejmeraad Rosenkrantz's Enke Herregaarden Skovsbo ved Kjerteminde med 37 Tdr. H. og c. 500 Tdr. Land for 71,000 Rdl., — vel nok hjulpen dertil ved Giftermaal s. A. med Olave Marie Lange, Datter af Jens Lange til Rødkilde, Flintholm og Løjtved, hvem han før sin Udenlandsrejse havde seet i sin Hjemstavn som lille 10 Aars Pige, og som — efterat have stiftet 1804 et Hospital i Rynkeby — døde paa sit Enkesæde i Odense 1815 og førtes til Rynkeby Kirkegaard, hvor der staaer paa en graa Marmorplade i Vaabenhusets Mur til Minde om hende og Ægtefællen: „De indgik Ægteskab sammen d. 9. May 1766. Gudsfrygt og Dyd prydede deres Vandel. Medmenneskers Agtelse og Kierlighed ledsagede dem til Graven. Og huslig Lyksalighed, saa sjelden at finde og saa let at erhverve, tabte i dem et Mønster. Livet adskiller, Døden forener". Saaledes endte den fattige Degnesøn fra Ulbølle som Herremand i en gammel Adelsgaard og tillige som Justitsraad (1769) og R. af Db., og fra hans to Sønner, Justitsr. Jens Magnus til Skovsbo og Propr. Christian Frederik paa Skjoldemose, samt fra hans Broder Anders paa Demstrup, der ogsaa svang sig op til velstillet Herremand efter at have tjent Formue ved Hestehandel og Forpagtning af Klosterjord, saa at han 1812 efterlod 19,799 Rdl. Sølv til Deling mellem Arvingerne, nedstammer en talrig, endnu blomstrende Efterslægt, hvortil hører Kjøbmandsfamilien Berg i Svendborg (Jvfr. Niels Hedin's „Slægten Berg" 1918, med Portræter, hvoraf et fejlagtigt er angivet som Olave Marie Langes istedenfor Jens Langes). —

„Foraar 1745 — skriver Cruckow — begyndte den elendige og styrtende Død blandt Hornkvæget, først paa Brahetrolleborg, siden over hele Fyen. 1746 blev det ved

Svendborg Amt 1923

med den styrtende Død (— af 63 Høveder paa Brændegaard overstod kun 6 Sygdommen —). Dog var Gudskelov Alt i god Pris, og Menneskerne sunde. 1747 døde endnu Kreaturer mange Steder anden Gang, efter at der var faaet Tillæg. Bønderne eftergaves en Del Skatter. 1748 ved Mikkelsdagstider døde Kreaturer stærkt her i Vesterskjerninge. Den anden Dags Feber grasserede stærkt blandt Menneskene. Rug kostede 2 Rdl. Td, Byg 11 M. Havre 1 Rdl. 2 M. og Erter 11 M. Samme Aar blev Kornet meget svangt formedelst den store Tørke og Hede, som forvoldte, at det lidet Kreaturer, Gud sparede, lide mangel paa Vand paa Marchen om Sommeren". *Kvægpesten* 1745—6 strakte sig over hele Landet, ja, „næsten over hele Europa", og „teede sig til at udrydde alt Kvæget og ej lade Sæd deraf mere paa Jorden. Kvæget styrtede i 1000-Tal for vore Øjne, og ingen Raad eller menneskelig Forebygning kunde standse denne Elendighed. Der var anordnet en Faste- og Bededag 14.—1. —1746*) over Rigerne . . .", skriver en jydsk Præst i Vistoft, som, da Pesten kom igen 1763 -4, mistede hele sin Kvægbesætning paa 32 Stykker, — og atter 1772 23 af 25 Stykker. I blind Overtro nedgrov man — fortælles der — levende Fæhøveder i den Formening derved at kunde standse Sygen. Allerede indtil Juni 1747 var der i hele Landet styrtet 457,352 Stk. Kvæg; — indtil 1752 to Millioner. 1762 døde hele Rødkildes Besætning paa 6—7 St. nær og 1770 400 paa Brahetrolleborg Gods; — 1778 1/3 af Langelands Kvæg; — 1777 —81 endnu 5,136 i hele Landet foruden 4481 nedslagne (5,200 Rdl.s Godtgørelse). Hele Besætninger døde i Lø-

*) Paa hvilken Dag Præsten Agerbeck i Ø. Hæsinge prædikede om „de umælende Bæsters Suk over Landets ubændige Synder".

Svendborg Amt 1923

bet af et Døgn. Siden 1781 har Pesten ikke med Vished vist sig i Danmark (men 1814 i Holsten) „Den forfærdelige Kvægpest, stor Misvæxt i 1753—61, da Heste og Køer døde i 100-vis af Sult, „Hestedøden", der bortrev Tusinder af Heste, og smitsom Sygdom blandt Faar og Svin bragte Landbruget i 18de Aarh. i en saa bundløs Elendighed som sjeldent før eller senere". —

I Cruckows Tid var der 1755 i Pastoratet 50 hele og 21 halve *Gaarde*, 1 Vandmølle og 52 Huse. 1610 havde der været 50 Gaarde, Møllen og 13 Huse; 1690 67 G. og 2 øde og 5 Gadehuse. 1774: 71 G. og 52 H. 1811 (efter Udskiftningen) var der 73 G. og Bolsteder á 1—10 Tdr. H. og 120 Huse med Jord under 1 Td. H.; 1841: 75 hele og halve G., 150 H. med og 35 uden Jord; 1880: 97 G. og 262 H. 1895: 98 G. og 273 H.; 1921: 235 G. og H. i hvert Sogn efter Statist. Departement. — 1644 var der 6 jordegne Mænd hvoraf de 5 i Ulbølle, og 46 Fæstere. 1658 vare 30 Bønder i Vskj. Herregaardstjenere: 5 til Nakkebølle, 5 til Nielstrup, 5 til Lehnskov, 8 til Skjoldemose og 9 til Rødkilde. —

I „Landsthinget 22.—12.—1756, No. 18, Fol. 315" findes et Skjøde fra Anders Rasmussen i Vskj. til Sognepræsten Hr. L. Cruchow vedk. 3 Stykker Jord og Engbund, ansatte for ½ Fdk. (?) H. og frie for Skatter og al anden Afgift, fra hans Gaard i Vskj., som i Alt stod for 10 Tdr. 5 Skj. 1 Alb. H. Nævnte A. R. var den i 1788 i sit 74. Aar afdøde Sognefoged i Vskj., Selvejer Anders Rs. Graae (Graa) i den fra Arilds Tid (eneste?) jordegne Bondegaard i Vskj.: *Skjerninggaard*, som arvedes for 800 Rdl. af Sønnen Sognefoged Rasmus As. Graae (Fadder i Præstegaarden 1792, † 1807, 57 Aar gl., — samme Aar som hans 89-aarige Moder Anne Andersd.).

Svendborg Amt 1923

Navnet Graae var almindeligt i Egnen. 1735 nævnes Peder Graae i Vskj. og senere „Anders Graae, Færgemand her i Byen" (mon nævnte Sognefoged?), og i Svendborg levede en meget udbredt og rig Kjøbmandsfamilie med det Efternavn, hvortil hørte Bolsmand („Møller" efter Faderen) Chr. Gommesen Graae i Vskj. Søndermark (hvor hans Parcelgaard udstykkedes fra No. 11 i 1853), hvis 6 Børn ere fødte i Vskj. 1845—61, og som 1849 maatte efter Herredsfogedens Paalæg love Sogneforstanderskabet (— ifølge dettes Forhandlingsprotokol —) at indestaa for, at hans Kone (Gaardmandsdatter fra Ø. Skjern.), som havde truet med at stikke Ild paa Husm. Lars Rasmussens Hus, slaa hans Hustru ihjel m. M. ikke skulde komme i Berøring med eller udsætte Lars' Kone for Fare. Muligvis er Flere eller Færre af disse Graa'er (— efter Sagnet Svendborgerne —) Efterkommere af den kun lidet kjendte, sydfyenske Adelsslægt Graa*) med — saavidt vides — en sexoddet Stjerne og en liggende Halvmaane som Skjoldemærke. Det Samme gjælder om to Mænd i Vskj. i 17de Aarh., nemlig Major i Landeværnet Peder Nielsen med Tilnavnene „Graa"**) og

*) Mange Efterkommere af gamle Adelsslægter træffes senere — især i 17de—18de Aarh. — i social eller økonomisk Fornedrelse; — saaledes blandt Walkendorfferne — for at tage et enkelt Exempel — en Skrædder, en Profos, en Stortigger, et Fattiglem, en Smedekone og to Tjenestepiger.

**) Slægtsnavnet blev i Adelsfamilierne almindeligt udeladt i ældre Tid, „deraf er mangen Slægt i Glemmebogen sat, — for Stammenavnet er saa ofte udelat". Dette var ofte opstaaet af et Tilnavn, dannet efter Legemets el. Skjoldets Farve (blaa, blak, brun, graa, grøn, hvid, rød, sort) eller efter Vedkommendes Haandtering (Bonde, Skytte o. s. v.) el. Egenskaber (digre, haard, hvas, lang, stærk o. s. v.) eller efter Dyr (Bjørn, Hjort, Daa, Oxe, Kalv, Gris, Ulv, Ørn, Falk, Ravn, Grib, Due, Vibe, Hane, Orm, Myre.) Morsomme Navne: Hr. Carl Pølse, Hr. Thord Badehat og Hr. Thorsten Grønøje i Jylland, Hr. Fader Flæsk i Skaane.

Svendborg Amt 1923

„Tvilling“ og hans Søn Niels Ps. Graa (Rytterbonde; begravet i Vskj. 1692, 53 Aar gl.), som 1667 afløste Faderen (hvis Husstand bestod 1660 af 9 Personer) som Fæster af en af Rødkildes Gaarde i Vskj., — en Halvgaard (maaske Matr. Nr. 3 ?), der efter Kaj Lykkes Fald 1661 var udlagt til en af dennes Kreditorer Dr. Mathias Worm i Ribe og 1670 var den ene af de to til Ryttergods udlagte Gaarde i Vskj, og som 1664 var skyldsat til godt 7 Tdr. H. à 50 Rdl. og 1688 til godt $5^{3}/_{8}$, med 2 Pd. Byg, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Fodernød, 1 Daler Gjæsteri og 1 M. Erritspenge i Landgilde 1661 („Erritspenge“ ɔ. Pløjningspenge; fritog for Hovarbejde). Tænkeligt er det, at Majorens Stamfader var den af Trap nævnte Væbner Niels Pedersen 1392, 1406 og 18 i „Salingæ i Hildesløff Sogn“, „oldæ Neiels“, „en ærlig Mand og skjellig (forstandig) og fribaaren Mand baade paa Faders og Moders Side“. Samme Peder Ns. Major samt Markvar Hansen, Niels Thøsing og Niels Rasmussen vare de 4 „uvillige og vederhæftige“ Mænd i Vskj. (— i Ulbølle, Chr. Ibsen, S. 88 —, Niels Pedersen, Mogens Jørgensen i Oure — se S. 86 — og Rasmus Rasmussen —), som paa Kongens Vegne kgl. Maj.'s Skriver og Ridefoged paa Nyborg Slot Claus Rasch paa Salling Herreds Thing 3.—10.—1663 begjærede udmeldte til under deres Hænder og Bomærker at give Beskrivelse af, „hvormange hele, halve, 3die og 4de Ottinger Gaarde, saa og Huse og Boliger, som udi hvert Sogn findes, hvem sig dem tilholder eller tilforn tilholdet haver; saa og, om der findes nogle øde Jorder, og hvem disse sidst have saaet, Landgildens Størrelse og Adels- og Selvejergaardes Hartkorn . . .“ Disse Beskrivelser, som endnu existere for Vskj.'s Vedk., skulde benyttes til „Amtstuematriklen“ af 1664, der blev Grundlaget for Aarhundredets store Matrikulsværk, som først

Svendborg Amt 1923

fuldendtes 1/4 Aarh. senere.*) (Se S. 114). — Ovennævnte Rasmus As. Graae paa Skjerninggaard, som muligvis var beslægtet med ovennævnte Graa' er paa Rødkildegaarden, efterlod ved sin Død 1807 4 Børn af to Ægteskaber, hvoraf ved Skiftets Slutning 1809 Anders var Sømand, Peder Dragon, Johanne umyndig og tjenende hos Amtmand Schumacher paa Bejerholm og Anne gift med Gaardm. Peder Andersen**) i Vskj. (Matr. No. 9), som efter sin 26-aarige Kones Død 1815 forbrød sit Fæste 1820 ifølge Højesteretsdom, blev Vægter paa Brahetrolleborg og døde 35 i Vskj. i Armod, 62 Aar gl., med Børnene paa Fattigvæsenet. Rasmus's Enke Joh. Marie f. Larsen, da gift paany med Niels Js. i Egneborg, fik 1869 Rdl. i Arv, Sønnerne hver 623 og Døtrene hver 311; — 26 Dukater, Sølvmynter og et Sølvbæger, samt Bohave deltes. Gaarden blev solgt til Fuldmægtig og Kystbefalingsmand Niels Lambertus Erichsen, Søn af Degnen paa Helnæs, dernæst Skriver hos Kongens Sølvpop, sidst Toldbetjent i Faaborg Poul Simon Erichsen (død 1823, 79 Aar gl., som Pensionist, paa Skjerninggaard), Birkedommer ved Baroniet Lehn, Landvæsenskommissær og Kammerraad, † 1848, 71 Aar gl., g. m. Cathr. Kjertmann. I sit nystiftede Hjem paa Skjerninggaard havde han ved Barnedaab 1810 som Faddere Amtmand Schumacher fra Bejerholm, Proprietærerne Joh. Lange fra Rødkilde og Chr. Fr. Berg fra Skjoldemose, Kammerraadinde Sparrewohn fra Pilegaard, Toldbetjent Erichsen fra Faaborg og Præstedatteren Jfr. Ammentorp fra V. Aaby. Han solgte 1842 sin Gaard til Sønnen Andreas E.

*) Meget her og andensteds i Bogen skyldes velvillig Meddelelse fra Genealog Torkil Baumgarten, Redaktør af „Arkiv for Genealogi og Heraldik".

**) Vistnok Søn af Gaardm. Anders Pedersen, † 1792, 68 Aar, Præstens Medhjælper, hvis Enke Anne døde 1801, 82 Aar.

Svendborg Amt 1923

(† 1885, Svigersøn af Kromand Jørgen Andersen i Vskj. og Svoger til Propr. Lars Hansen paa Bejerholm 1852—1905), og denne igjen (75?) til sin Søn Nikolaj E. (90 Restauratør i Svendborg, † 1903 i Vskj., 59 Aar), som afhændede til Niels Frandsen fra Langeland 1890 (g. 90 m. Mathilde Augusta Nielsen), der 1906 kjøbte Gaard paa Sjælland efterat have solgt for 70,000 Kr. Skjerninggaard til Forpagter af Bønlykkegaard ved Grenaa Lars Pedersen (g. m. Astrid Vester). —

I Cruckows Annex var der i hans sidste Leveaar vældigt Røre, uden at han dog oplevede det endelige Udfald. *Jens Lange*, Forpagtersøn fra Sorø Ladegaard og Forvalter paa Hvidkilde, havde 1736 kjøbt Sædegaarden *Rødkilde* (se S. 96) i ynkelig Stand, med 42½ Td. frit Hartkorn og 18⅞ ufrit, 203⅞ Tdr. Bøndergods med 37 Hovningsbønder og 55 Huse i Vskj., Ulbølle, Ollerup, Dongshøjrup og Egebjerg, Sædekorn og Redskaber og 100 Kvier for 14,000 Rdl., hvoraf han maatte laane de 12,000. Sælgeren, Johan Lehn paa Hvidkilde forbeholdt sig Skoven „Rødkilde Oure" med 4 Skj. H., en Del af Holstenshus' Dyrehave (— solgt 1740 til Nakkebølle og 1743 til Holstenshus). Sagnet om, at Lange narrede Lehn til at give ham Skjøde paa Gaarden uden Penge, „for bedre at tugte de gjenstridige Hovfolk", kan forklares deraf, at Lange, hvis Fædrenebo var fallit 1724, ejede saa faa Penge at kjøbe for, saa at Skjødet først udstedtes 1740; — der fortælles videre, at, da Lehn kom til Rødkilde, blev Porten smækket i for Næsen af ham, og at Lange da tilraabte ham, at det var ham, der havde Papirer paa Gaarden (Kjøbekontrakt?) —

Jens Lange var kraftig af Vækst og en driftig og foretagsom, banebrydende Mand, men ogsaa streng og fordringsfuld og af en voldsom og hidsig Karakter, saa at